

ERNST JÜNGER se narodil 29. března 1895 v Heidelbergu. V roce 1913 utíká z domova s cílem vstoupit do francouzské cizinecké legie (epizoda je popsána v jeho knize *Africké hry*, 1936). 1914–1918 slouží v německé armádě na západní frontě. Po válce vydává deníkové knihy *V ocelových bouřích*, 1920; *Lesík 125*, 1925; *Oheň a krev*, 1925. 1923–1925 studuje zoologii a filosofii v Lipsku a v Neapoli. 1927–1932 spolupracovníkem revolučních nacionalistických kruhů a spoluvydavatelem jejich časopisů. 1930 vychází studie *Totální mobilizace*, 1932 obsáhlá studie *Dělník*. Obě prozrazují fascinaci totalitarismem. Po převzetí moci Hitlerem odmítá Jünger členství v nově zřízené Pruské akademii umění. 1939 vychází Jüngerova nejznámější novela *Na mramorových útesech*. Je to výrazné svědectví jeho proměny po r. 1933. V myticky bezčasé krajině, která však byla okamžitě pochopena jako současné Německo, se ukazuje protiklad mezi teroristickými mravy žoldnéřského tábora a hledáním duchovní cesty, kterou v knize reprezentuje mág Nigromontanus (=Heidegger). 1939–1944 služba v armádě. Od r. 1943 začala být tajně šířena Jüngerova knížka *Mír*, považovaná za zahraničně-politický program německých důstojníků připravujících nezdařený atentát na Hitlera z 20. července 1944. 1951 vychází *Chůze lesem*. Roku 1956 vydává Jünger výbor z francouzského aforisty Rivarola s komentářem, kde otiskuje i velmi zajímavý Heideggerův dopis, týkající se jedné Rivarolovy myšlenky o čase. V r. 1959 zakládá s Mirceou Eliadem dvoměsíčník *Antaios*. Z knih, které vydal potom, jmenujme alespoň *Na zdi času*, *Astrologické úvahy neastrologa*, 1959, a *Přiblížení. Drogy a opojení*, 1970.

OIKOYMENH

Edice OIKÚMENÉ

ISE, edice OIKÚMENÉ  
Hennerova 223  
150 00 PRAHA 5

© Ernst Jünger, 1994  
OIKOYMENH, 1994  
ISBN 80-85241-68-4

CHUZE LESEM

288 stran

ERNST JÜNGER

*Chůze lesem*

PRAHA  
1994

## CHŮZE LESEM

„Zde a nyní“

### 1

Chůze lesem – není to idyla, co se skrývá za tímto názvem. Čtenář se spíše musí odhodlat k povážlivému výletu, který jej odvede nejen mimo proslapané stezky, ale i za hranice uvažování.

Jde o otázku týkající se jádra naší doby, tedy o otázku, jež s sebou v každém případě přináší ohrožení. Mluvíme často o otázkách, stejně jako o nich mluvili už naši otcové a dědové. Od té doby se však významně proměnilo to, co v tomto smyslu nazýváme *otázkou*. Jsme si toho již sdostatek vědomi?

Není to tak dávno, kdy se takové otázky chápaly jako velké hádanky, třeba jako „hádanky světa“, a to s optimismem důvěřujícím v jejich rozluštění. Ostatní otázky, jako ženská otázka nebo sociální otázka vůbec, byly považovány spíše za problémy praktické. I ony se pokládaly za řešitelné, třebaže nikoli prostřednictvím bádání, nýbrž spíše vývojem společnosti k novým společenským řádům.

Na rozsáhlých územích naší planety byla mezitím sociální otázka rozřešena. Beztrždní společnost ji rozvinula natolik, že se spíše stala součástí zahraniční politiky. To přirozeně neznamená, jak se v počátečním nadšení zdálo, že tím otázky vůbec zanikají – do popředí vystupují jiné a ještě palčivější. Jednou takovou se zabýváme zde.

### 2

Čtenář zakusil sám na sobě, že se podstata tázání proměnila. Žijeme v době, kdy na nás nepřetržitě doléhají jistě dotazující se síly. Ale tyto síly nepřekypují jen ideální vědychtivostí. Když se k nám blíží se svými otázkami, nečekají, že podáme příspěvek k objektivní pravdě nebo že přispějeme k řešení problémů. Nejde jim o naše řešení, jde jim o naše odpovědi. —

To je důležitý rozdíl. Přibližuje totiž tázání výslechu. Možno to sledovat na vývoji, který vede od volebního lístku k dotazníku. Volební lístek je zaměřen na věcné zjišťování situace a na její posouzení. Má vyšetřit vůli voliče a volební procedura směřuje k tomu, aby tuto vůli ukázala čistě a bez cizích vlivů. Volbu proto provází pocit jistoty, ba moci, který charakterizuje volní akt projevený v právním prostoru.



Současník postavený před nutnost vyplnit dotazník je takové jistotě značně vzdálen. Podané odpovědi mají vážné následky; často na nich závisí jeho osud. Člověk se tak dostává do situace, v níž se na něm žádá, aby vytvářel dokumenty vypočítané k jeho záhubě. A přitom jaké bezvýznamnosti dnes často o záhubě rozhodují.

Z toho vysvítá, že v této proměně dotazování se ohlašuje docela jiný řád, než jaký tu byl na počátku našeho století. Stará jistota tu už není a naše myšlení se musí podle toho zařídit. Otázky nás přivádějí do úzkých, jsou stále vtíravější a způsob, jakým odpovídáme, je stále významnější. Přitom si musíme uvědomit, že takovou odpověď je i mlčení. Klade se nám otázka, proč jsme tehdy a tam mlčeli, i s příslušným účtem za to. To jsou mlýnské kameny doby, kterým neujde nikdo.

Je pozoruhodné, jak se za tohoto stavu vše stává v tomto zvláštním smyslu odpovědí, tím i předmětem zodpovědnosti. Možná ještě ani dnes nevidíme dost zřetelně, nakolik se volební lístek proměnil v dotazník. Avšak člověk, který zrovna nemá to štěstí žít v přírodní rezervaci, o tom má, pokud *jedná*, jasno. Spíše totiž než naše teorie souzní s ohrožením naše jednání. Novou jistotu však získáme teprve zamyšlením.

Volič, jenž nám tane na mysli, se tedy bude k urně blížit s docela jinými pocity než jeho otec či děd. Jistě by k ní nejraději ani nešel, avšak právě tím by dal jasně na srozuměnou svou odpověď. Leč i účast sama se zdá být nebezpečná, když musíme počítat s daktyloskopií a prohnáním statistickými postupy. Proč tedy máme volit v situaci, v níž již volba neexistuje?

Odpověď zní, že volebním lístkem je našemu voliči dána příležitost zúčastnit se schvalovacího aktu. Ne každý bude považován za hodna tohoto vyznamenání – ve volebních seznamech jistě chybějí jména nesčetných neznámých, z nichž se rekrutuje nová armáda otroků. Volič se proto hledí dozvědět, co se od něho čeká.

Potud jsou věci jasné. Jak se diktatury rozvíjejí, nahrazují svobodné volby plebiscitem. Rozsah plebiscitu ale přesahuje úsek, který předtím zaujímal volby. Volby se spíše staly jednou z forem plebiscitu.

Plebiscit může mít veřejný charakter tam, kde se staví na odív vůdcové nebo symboly státu. Pohled na velké, nadšené masy je jedním z nejdůležitějších znamení toho, že jsme vkročili do nového věku. V takovém očarování panuje ne-li jednomyslnost, tedy alespoň jednohlasnost, neboť kdekoli by se tu pozvedl nějaký jiný hlas, pohltit by jeho nositele vír, který by se ihned vytvořil. Proto se jedinec, jenž na sebe chce upozornit tímto způsobem, může rovnou rozhodnout k atentátu: výsledek vyjde nastejno.

Kde se ale plebiscit převléká do forem svobodné volby, klade se důraz na jeho tajný charakter. Diktatura tím hledí podat důkaz, že se neopírá jen o neslýchanou většinu, nýbrž že souhlas má zároveň kořeny ve svobodné vůli jedince. Vůdcovské umění nespočívá jen ve správném kladení otázek, nýbrž i v monopolní režii. Jejím úkolem je předvést volební proceduru jako mohutný hrůzu i obdiv vzbuzující chór.

Až dosud se věci jevíly přehledně, ač staršímu pozorovateli nově. Volič je postaven před otázku, na niž se z pádných důvodů doporučuje formulovat odpověď ve smyslu tazatele. Vlastní nesnáz tkví ovšem v tom, že současně se má zachovat iluze svobody. A tím, jako ostatně každý mravní proces v těchto prostorách, ústí náš problém do statistiky. Jejimi detaily se budeme zaměstnávat blíže. Vedou k našemu tématu.

### 3

Volby, v nichž je odevzdáno sto procent hlasů v požadovaném smyslu, neznamenají technicky vzato žádnou obtíž. Tohoto čísla již bylo dosaženo, bylo dokonce překročeno, pokud se v jistých oblastech objevilo více hlasů než voličů. Něco takového ukazuje na režijní chyby, které ovšem nemůžeme předpokládat všude. Kde pracují uhlazenější propagandisté, vypadají věci asi takto:

Sto procent: to je ideální číslice, která jako všechno ideální musí zůstat nedosažitelná. Nicméně je možné se jí přibližovat – zcela podobně jako ve sportu se o zlomky sekund či metrů blížíme jistým, také nedosažitelným rekordům. Jak velké smí být toto přiblížení, to je opět dáno spoustou komplikovaných úvah.

Kde je již diktatura silně rozvinutá, tam by devadesát procent kladných hlasů rozhodně nedostačovalo. Že se v každém desátém skrývá tajný protivník – tak se o masách smýšlet nedá. Oproti tomu by počet neplatných hlasů a hlasů proti, pohybuje se kolem dvou procent, byl nejen snesitelný, nýbrž i příznivý. Tato dvě procenta však nemůžeme zkoumat a vyřazovat jako hlášinu. Zasluhují bližšího povšimnutí. Ne-  
tušené nalézáme dnes právě v zůstatcích.

Užitek obou těchto druhů hlasů je pro poradatele dvojí: za prvé stanoví hodnotu zbývajících devadesáti osmi důkazem, že každý mohl volit jako ona dvě procenta. Jeho „ano“ tím získává na ceně, stává se ryzím a plně hodnotným. Pro diktatury je důležitý důkaz, že v nich nevymřela svoboda říci ne. V tom je jeden z největších komplimentů, jaký lze svobodě prokázat.

Druhá výhoda našich dvou procent záleží v tom, že udržují nepřetržitý pohyb, na nějž jsou diktatury odkázány. Z tohoto důvodu se stále ještě prezentují jako „strany“, ačkoli je to nesmyslné. Sty procenty by



bylo dosaženo ideálu. To by s sebou přinášelo nebezpečí spojené s každým dovršením. Usnout se dá i na vařínech občanské války. Při pohledu na každé velké sbratřování se musí člověk ptát: A kde stojí nepřítel? Taková semknutí znamenají zároveň vyloučení – vyloučení třetího a nenáviděného, ale přece nepostradatelného. Propaganda je odkázána na takový stav, kdy nepřítel státu a lidu, třídní nepřítel, byl sice na hlavu poražen a málem je již směšný, přesto však dosud zcela nevymřel. Diktatury by nemohly žít z čistého souhlasu, kdyby nebylo zároveň protiváhy nenávisti a s ní i hrůzy. Při stu procentech dobrých hlasů by ale teror ztratil smysl: potkávali bychom jen spravedlivé. To je další význam těchto dvou procent. Prokazují, že dobří jsou sice v obrovské většině, že však nejsou tak docela neohrožováni. Naopak je nutné mít za to, že vůči tak přesvědčivé jednotě se nezáčastně může chovat jen mimořádná zarytost. Máme co do činění se sabotéry hlasovacích lístků – a co je pravděpodobnější než myšlenka, že mohou přikročit, bude-li k tomu příležitost, i k jiným formám sabotáže?

Právě v takovém případě se volební lístek stává dotazníkem. Přitom poskytnutá odpověď nemusí nutně vést k individuálnímu zatýkání, ačkoli je jisté, že i tu je číselná úměrnost. Podle pravidel podvojného účetnictví se ona dvě procenta bezpochyby objeví i v jiných seznamech, než jsou volební statistiky, například v jmenných soupisech káznic a pracovních táborů, anebo v těch končinách, kde oběti počítá jen Bůh.

To je další funkce, kterou tato nepatrná menšina působí na nesmírnou většinu – první, jak jsme viděli, spočívala v tom, že osmadvadesát procentům propůjčila věrohodnost, ba skutečnost. Mnohem důležitější je však to, že nikdo nechce být počítán k těmto dvěma procentům, za nimiž prosvítá zlé tabu. Každý se bude naopak snažit o to, aby dal vhodně na vědomí, že odevzdal dobrý hlas. A kdyby měl patřit k těm dvěma procentům, pak by to skryl i před svými nejlepšími přáteli.

Jiná výhoda tohoto tabu spočívá v tom, že postihuje i třídu nevoličů. Nezáčastněnost patří k těm postojům, jež Leviathana zneklidňují, vnější pozorovatel však snadno přeceňuje její možnost. Tváří v tvář ohrožení tento postoj kvapně mizí. Můžeme pak vždy počítat s téměř úplnou volební účastí a počet hlasů odevzdaných ve smyslu tazatele nebude o mnoho menší.

Voliči bude záležet na tom, aby ho bylo při odevzdávání hlasů vidět. Chce-li mít úplnou jistotu, pak volební lístek před tím, než jej vhodí do urny, ukáže i několika známým. Nejlépe se to dělá vzájemně a pak je možno dosvědčit, že křížek byl na správném místě. Zde existuje hojnost poučných variant, o kterých se ani nesní Evropanovi, jenž takové situa-

ce nemohl studovat. Tak ke stále se znovuopakujícím figurkám patří i poctivec předávající lístek se slovy:

„To by se mohlo odevzdávat i veřejně.“

Na to volební úředník s blahovlnným, sibylským úsměvem:

„Ano, ano – to ale nesmí být.“

Návštěva takových míst bystří zrak studující problém moci. Blížíme se k jednomu z nervových uzlů. Ale vedlo by příliš daleko, kdybychom se tímto nástrojem zabývali dopodrobna. Spokojme se pozorováním svérázného člověka, jenž vkročil do volební místnosti pevně odhodlán volit „ne“.

#### 4

Úmysl našeho člověka snad není vůbec tak osobitý, může být sdílen i mnohými jinými, pravděpodobně značně větším počtem než uvažovanými dvěma procenty voličů. Naproti tomu se mu režie snaží namluvit, že je velice osamocen. A nejen to – většina nemá imponovat jen číselně, nýbrž i znamením morální nadřazenosti.

Dejme tomu, že díky své soudnosti přestál náš volič dlouhou, nedvojsmyslnou propagandu, obratně se stupňující až do dne voleb. Nebylo to jednoduché; očekávané projevení názoru se kromě toho halí v nanejvýš respektabilní otázky; volič je vyzýván k účasti na volbách pro svobodu anebo aby hlasoval pro mír. Kdo ale nemiluje mír a svobodu? To by snad ani nesměl být člověk. Záporná odpověď má pak téměř zločinný charakter. Špatný volič je jako zločinec přihrádající se k místu činu.

Jak jinak se cítí dobrý volič osvěžen tímto dnem. Už u snídaně se mu po rozhlase dostává poslední vzpruhu, posledního pokynu. Pak vychází na ulici, kde panuje sváteční nálada. Před každým domem, z každého okna vlají prapory. Na prostranství před volební místností jej vítá hudba vyhrávající pochody. Hudebníci jsou oděni do uniform a uniformy nechybí ani ve volebních místnostech. Dobrému voliči v nadšení uniká, že o nějaké zástěně tu sotva může být řeč.

To je ovšem okolnost, které především věnuje pozornost špatný volič. Svým perem musí čelit uniformovanému volebnímu kolegiu, jehož blízkost jej mate. Zápis se koná u stolu, který je snad dokonce pokryt zbytkem zeleného závěsu. Uspořádání je bezpochyby zevrubně promyšleno. Není pravděpodobné, že by se dalo zhlédnout místo, které volič označuje křížkem. Ale je opak docela vyloučen? Ještě včera slyšel šeptat, že hlasovací lístky jsou očíslovány psacím strojem bez pásky. Přitom se neustále musí přesvědčovat, zda se mu za ním stojící člověk

nedívá přes rameno. Se stěny na něj shlíží se strnulým úsměvem obrovský portrét stejně tak uniformovaného šéfa státu.

I volební lístek, kterému se teď věnuje, vyznačuje sugestivní sílu. Je výsledkem pečlivých úvah. Pod slovy „volby za svobodu“ je vidět větší kroužek, k němuž nadto ukazuje i šipka: „Sem patří tvé ano“. Vedle toho téměř mizí menší kroužek určený pro „ne“.

Nadešel velký okamžik: volič vyznačuje svou volbu. Postavme se mu v duchu po bok: hlasoval opravdu „ne“. Ve skutečnosti je ovšem tento akt průsečíkem fikcí, jež ještě budeme zkoumat – volba, volič, volební plakáty, to jsou nálepky docela jiných věcí a procesů. Jsou to skrývačky. Když jsou na vzestupu, žijí diktátoři z větší části z toho, že jejich hieroglyfy ještě nemohly být dešifrovány; pak naleznou svého Champolliona. Ten ovšem starou svobodu nenavrátí. Naučí však správně odpovídat.

Máme dojem, že náš člověk upadl do léčky. Neuměňuje to obdivuhodnost jeho chování. Ačkoli při jeho „ne“ běží o projev na ztracené pozici, přesto bude působit. Ovšem tam, kde se starý svět ještě koupe v záři zapadajícího slunce, na krásných stránkách, na ostrovech, krátce v mírném podnebí, tam projde bez povšimnutí. Tam imponuje osmdesát ostatních do sta odevzdaných hlasů. A protože se odevzdává stále bezmyšlenkovitěji slaví kult většiny, dvě procenta se přehlíží. Jejich úlohou je naopak znázornit a zmohutnit většinu, neboť při stu ze sta většina odpadá.

A tak v zemích, kde lidé ještě znají skutečné volby, vyvolává úspěch nejdříve údiv, pozornost i závist. Budí-li jeho důsledky i zahraničněpolitickou pozornost, mohou se tyto pocity obrátit v nenávist a opovržení. Ale i pak ty dva spravedlivé – na rozdíl od Boha před Sodomou – přehlédnou. Bude slyšet názor, že zlu se tam upsali všichni a že jsou zralí k zasloužilému zániku.

## 5

Škrtněme teď osmdesát procent a obraťme se ke zbývajícím dvěma jako k prosetým zlatým zrnkům. S tímto cílem projdeme zavřenými dveřmi, za nimiž se počítají hlasy. Zde vkračujeme do tabuizovaného prostoru plebiscitní demokracie, o němž existuje jenom jedno úřední mínění a bezpočet špatných domněnek.

Také grémium, které tu zastihneme, bude uniformované, avšak asi s vyhrnutými rukávy a překypující duchem důvěrné srdečnosti. Bude vytvořeno z místních zástupců vládnoucí a jediné strany a k tomu z propagandistů a policistů. Nálada je náladou majitele obchodu, který počítá svou tržbu, ač nikoli bez napětí, neboť všichni přítomní jsou více či méně za výsledek zodpovědni. Budou předčítány hlasy pro a proti –

první s blahovolným, druhé se zlovolným uspokojením. K tomu přistupují neplatné hlasy a prázdné listky. Nálada poklesne nejvíce, když se objeví lístek s epigramem nějakého vtipálka, což se ovšem stává jen zřídka. Očarování tyranií ztrácíme, jako všechno ostatní, co se druzí ke svobodě, i humor, ovšem vtip je také o to břitčivější, riskujeme-li pro něj hlavu.

Budeme předpokládat, že jsme na místě, kde již propaganda se svým zastrašujícím působením značně pokročila. V tom případě bude mezi obyvatelstvem obíhat fáma, že velké množství hlasů proti bylo zfalšováno na souhlasné. To nebude pravděpodobně vůbec nutné. Mohl by se dokonce stát opak, že by tazatel musel ještě hledat hlasy proti, aby dosáhl čísla, které propočtl. Je prostě jisté, že voličům dává zákon on a nikoli oni jemu. Tak se zřetelně projevuje politické sesazování mas z trůnu, zahájené v 19. století.

Za těchto okolností by již mohlo znamenat mnoho, kdyby se v urně našel jen *jeden* hlas ze sta proti. Od jeho nositele můžeme přece očekávat, že za svůj názor a za svou představu o právu a svobodě přinese oběti.

## 6

Závisí možná na tomto hlasu anebo spíše na jeho nositeli, že dosud nežijeme jako termity, což je stav, jenž nám ustavičně hrozí. Výpočet, který duchu často připadá přesvědčivý, pak v tomto bodě nevychází, byť chybí jen nepatrný zlomek.

Zde tedy narážíme na skutečný odpor, který ještě nezná svou vlastní sílu a nezná způsob, jak se sebou nakládat. Když náš volič dosadil křížek na nebezpečné místo, udělal to, co od něho přemocný protivník očekával. Je to zajisté čin chrabrého člověka, ale zároveň jednoho z nesčetných analfabetů v otázkách nové moci. Běží o někoho, jemuž musí být pomoheno.

Pokud se jej ve volební místnosti zmocnil pocit, že vykročil do pasti, poznal svou situaci. Byl na místě, kde již věci, jež se tu dějí, nesouhlasí se svým jménem. Především, jak jsme viděli, nevyplnil hlasovací lístek, nýbrž dotazník, a proto se nechoval svobodně, nýbrž byl vyslechnut svým úřadem. Tím, že teď jako jediný ze sta zakroužkoval své „ne“, spoluvytvářel úřední statistiku. Naprosto neúměrně ohrozil sebe sama – a podal protivníkovi žádané informace. Toho by ale sto hlasů ze sta znepokojilo víc.

Jak se ale má člověk zachovat, nevyužije-li poslední přípustnou možnost vyjádřit své mínění? Touto otázkou se dotýkáme nové vědy, nauky o svobodě člověka tváří v tvář proměněnému násilí. Odtud vede cesta daleko za náš jednotlivý případ. Nejdříve však chceme zhodnotit právě jej.



Volič je v úzkých, protože jej k svobodnému rozhodování přizvala moc, která sama nepomýšlí dodržovat pravidla hry. Je to táž moc, jež mu velí přísahat, zatímco sama žije z věrolomnosti. Volič tedy uložil dobrý vklad u podvodné banky. Není-li tedy s dotazováním srozuměn a zamlčí-li své „ne“, nemůže mu to nikdo vytýkat. Je k tomu oprávněn nejen z důvodů sebezáchovy, nýbrž i v tomto chování může ukázat pohrdání držiteli moci, a to stojí výše než jedno „ne“.

Tím nemá být řečeno, že „ne“ našeho člověka musí být pro ostatní svět ztraceno. Naopak – jenom se nesmí objevovat na takovém místě, jaké pro něj vyhlédl držitel moci. Jsou jiná místa, kde je pro něho mnohem nepříjemnější – třeba bílý okraj volebního plakátu, telefonní seznam ve veřejném automatu anebo zábradlí na mostě, kudy denně chodí tisíce lidí. Zde by se taková krátká věta, např. „Řekl jsem NE“, vyjímala lépe.

Mladému muži, jemuž dáváme takovou radu, musíme sdělit ještě mnohé, čemu učí až zkušenost, např.: „Ve zdejší traktorce jsme se minulý týden dožili toho, že na zeď kdosi napsal slovo HLAD. Nechali nastoupit osazenstvo a vyprázdnit kapsy. Mezi tužkami se našla taková, která měla na špici stopy od vápna.“

Na druhé straně odkrývají diktatury svým vlastním tlakem řadu slabin, které úder zjednodušují a zkracují. Tak, abychom zůstali u našeho případu, není shora zmiňované věty ani třeba. Postačilo by i slůvko NE a každý, komu by padlo do oka, by přesně věděl, co má znamenat. To je znamení, že se útlak ještě nesetkal s naprostým úspěchem. Proti jednobarevnému podkladu se zvláště odrážejí symboly. Šerým plochám odpovídá stlačení do nejužšího prostoru.

Znaky se mohou objevovat jako barvy, figury anebo předměty. Kde mají charakter písmen, vrací se k písmu obrázkovému. To ožívá, stává se hieroglyfickým a namísto vysvětlování poskytuje vodítko k výkladu. Je možno zkracovat ještě dál a namísto „ne“ dosadit jediné písmeno – třeba „W“. To by pak znamenalo: My (Wir), Bdělí (Wachsam), Zbraň (Waffe), Vlci (Wölfe), Odpor (Widerstand). A mohlo by také znamenat: Lesní chodec (Waldgänger).

Byl by to první krok ze světa pod statistickým dohledem a statistickou vládou. Hned vyvstává otázka, zda má jednotlivec pro takovou odvážlivost také dost sil.

## 7

Musíme zde přihlédnout k dvěma námitkám. Někdo by se mohl otázat, zda má jediné odmítnutí na hlasovacím lístku vůbec nějaký smysl. Na vyšší mravní rovině přednesená pochybnost neexistuje.

Člověk pronáší své mínění, ať je fórum jakékoli. Bere v úvahu i svou záhubu.

Proti tomu se nelze stavět, byť by tento požadavek prakticky znamenal vyhlazení elity, a jsou dokonce i takové případy, kdy je obhajován právě svévolí. Ne, takový hlas se ztratit nemůže, třeba je odevzdáván na ztracené pozici. Právě tím je mu svěřen zvláštní význam. Protivníkem neotřese, ale promění toho, kdo se k němu odhodlal. Až dosud byl nositelem jednoho politického přesvědčení mezi ostatními – tváří v tvář novému násilí se stal válečníkem bezprostředně přinášejícím oběť a snad i mučedníkem. Tato proměna je nezávislá na obsahu jeho přesvědčení – staré systémy, staré strany se, jakmile dojde ke střetu, proměňují společně. Cestu ke zděšené svobodě už nenalézají. Demokracie, jenž hlasoval jedním hlasem pro demokracii proti devětaadvacátému, se nevymanil jen ze svého politického systému, ale i ze své individuality. Následky daleko přesahují tuto pomíjivou událost, poněvadž po ní už nikdy nemůže existovat demokracie ani individuum ve starém smyslu.

Právě proto ztroskotaly v dobách císařů nesčetné pokusy o návrat k republice. Republikáni padli v občanské válce, anebo z ní vyšli proměnění.

## 8

Ještě obtížněji lze vyvracet druhou námitku – část čtenářů ji už jistě vznesla: proč má mít váhu jen toto jedno „ne“? Je přece myslitelné, že mezi devětaadvacátými ostatními hlasy se najdou i takové, jež byly odevzdány z plného, čestného přesvědčení a pádných důvodů.

Nárok na takovou námitku vskutku nelze popírat. V této věci jako by byla každá shoda nemožná. Námitka je platná i tehdy, kdyby byl odevzdán jen jeden ryzí hlas pro.

Vezměme jedno ideální „ano“ a jedno ideální „ne“. V jejich nositelích by se nám objevilo skryté rozštěpení doby, které vede svůj spor dokonce i v hrudi jednotlivce. „Ano“ by zastupovalo nutnost, „ne“ svobodu. Průběh historie je takový, že na jeho dění působí obě síly – jak nutnost, tak i svoboda. Zvrhává se tam, kde jedna z nich chybí.

Kterou z těchto stran pozorujeme, to závisí nejen na situaci, nýbrž zejména na pozorovateli. Ale vždy bude pociťovat i stranu kontrastní. Ve své svobodě bude omezován nutností, leč právě touto svobodou určí nutnému jeho styl. Tím je rozlišeno, kdy lidé a národy v době buď obstojí, anebo v ní zhynou.

Při chůzi lesem zkoumáme svobodu jednotlivce v tomto světě. Kromě toho je také třeba vylíčit obtíž, ba i zásluhu toho, kdo je v tomto



světě jedincem. Že se svět nutně změnil a ještě mění, to je nepopíratelné, ale právě tím se mění i svoboda – nikoli ve své podstatě, tím spíše však ve své formě. Žijeme ve věku dělníka; tato teze je stále zřejmější. Chůze lesem je v tomto řádu pramenem pohybu, který jej odděluje od zoologických útvarů. Není to ani liberální nebo romantický akt, nýbrž prostor činnosti malých elit, vidoucích, čeho si doba žádá, i ještě něco navíc.

## 9

Nositel jednoho hlasu není ještě lesní chodec. Historicky vzato dokonce otálí. Ohlašuje to i ta skutečnost, že neguje. Teprve když si udělá obraz o partii, může nabídnout vlastní a snad i překvapivé tahy.

Aby toho byl schopen, musí především opustit rámec starých většinových představ, působících dále přesto, že je již prosvětlili Burke a Rivarol. V tomto rámci bude jednoprocenní menšina docela bezvýznamná. Viděli jsme, že mnohem spíše slouží k potvrzení mohutné většiny.

To se změnil, nebudeme-li se držet statistiky a dáme-li přednost úvahám hodnotovým. V tomto ohledu se jeden hlas natolik liší od všech ostatních, že dokonce určuje jejich kurs. Od jeho nositele se můžeme nadít toho, že si nejen dokáže utvořit vlastní mínění, ale že na něm bude i trvat. Smíme tedy našemu člověku přiznat odvahu. Jsou-li ještě někde po dlouhém období evidentního znásilňování k nalezení jedinci, je-li i za cenu obětí zachována znalost toho, co je správné, musíme hledat právě zde. I tam, kde mlčí, bude kolem nich ustavičný pohyb jako nad neviditelnými útesy. Oni jsou důkazem, že přemoč nemůže plodit právo ani tam, kde se historicky proměnila.

Vidíme-li věci pod tímto úhlem, nezdá se moc jednotlivce mezi neuspořádanou masou nepatrná. Musíme uvážit, že takový jedinec je téměř vždy obklopen blízkými, jež ovlivňuje a kteří, pokud padne, sdílí jeho osud. Také tito blízcí se odlišují od příslušníků měšťanské rodiny anebo od dobrých známých z dob minulých. Běží o silnější pouta.

Tím se odpor nepřenáší jen z jednoho na sto voličů, nýbrž z jednoho na sto obyvatel. Výpočet má jednu mezeru potud, pokud jsou do něho zahrnuti i děti, i když v občanské válce člověk dospívá časné a časné se stává zodpovědným. Na druhé straně může být v zemích se starou právní tradicí číslice nadsazena výše. Neběží však o číselné vztahy, nýbrž o koncentraci bytí, a tím vstupujeme do nového řádu. Zde není rozdílu, odporuje-li jeho mínění mínění stovek nebo tisíců druhých. Rovněž tak jeho názor, jeho vůle, jeho působení nelze vyvážit deseti,

dvaceti či tisíci ostatních. Pokud se jednou rozhodl vystoupit ze statistiky, pak se mu spolu s odvahou ozřejmí i nesmyslnost celého jejího provozování, které nemá přístup k pramenům.

Spokojme se s tím, že v městě s deseti tisíci obyvateli odhadneme sto lidí odhodlaných vzepřít se násilí. V milionovém městě žijí desetitisíce lesních chodců, chceme-li toho jména užívat, aniž ještě přehlédneme jeho dosah. To je velká moc. Dostačuje i k porazení silných despotů. Diktatury jsou nejen nebezpečné, ale i v nebezpečí, neboť brutální vystupňování síly probouzí rozsáhlejší nevoli. V takové situaci bude pohotovost nepatrných menšin na pováženou, zvláště mají-li vypracovanou taktiku.

Odtud vysvětlení obrovského růstu policie. Rozšíření policie v armádu se na první pohled bude zdát zvláštní v říších, v nichž tak převládlo přesvědčování. Musí být tedy příznakem toho, že stejnou měrou vzrostla potence menšiny. A skutečně tomu tak je. Od člověka, jenž při tzv. volbách za svobodu hlasoval „ne“, se dá čekat odpor za všech okolností, a zvláště tehdy, dostává-li se držitel moci do nesnází. Naproti tomu se vůbec nedá počítat s tím, že dojde-li k nějakému oslabení, zůstane zachován souhlas ostatních devětaadvadesáti. Menšinu lze v takových případech srovnávat s nerostnou žilou o silných a nevypočitatelných účincích, kterou je prostoupen celý stát.

Velké množství policie je nutné k tomu, aby tato ložiska vyhledávalo, pozorovalo a ničilo. Se souhlasem roste nedůvěra. Čím více se podíl dobrých hlasů blíží sto procentům, tím větší je počet podezřelých, neboť je nutno mít za to, že hlasatelé odporu teď vyklouzli ze statisticky uchopitelného řádu a proměnili se v ony neviditelné – jak my říkáme – lesní chodce. Slídění nastrkává své orgány do každé čtvrti, do každého domu. Snaží se vniknout i do rodin a svého posledního triumfu dosahuje v sebeobviňování při velkých monstrprocesech: vidíme tu vystupovat individuum jakožto svého vlastního policistu a spolupůsobit při svém vlastním zničení. Jedinec již není nedílný jako v liberálním světě, nýbrž je státem rozštěpen ve dvě poloviny, jednu vinnou a sebeobviňující druhou.

Podivným dojmem působí pohled na tyto po zuby ozbrojené státy vypínající se majetnictvím všech mocenských prostředků, vidíme-li zároveň jejich absolutní nedůtklivost. Péče, kterou musí vynakládat na policii, umenšuje jejich vnější moc. Policie omezuje rozpočet vojska a nejenom rozpočet. Kdyby se velké masy daly tak prohlédnout, byly tak rozdrobeny, jak tvrdí propaganda, nemusel by už stát – jako například pastevec, který potřebuje ke svému stádu psy – mít policii. Ale tak tomu není, protože v šedém stádu se skrývají vlci, to jest takové povahy, které ještě vědí, co je to svoboda. A tito vlci jsou nejen silni sami sebou,

nýbrž je tu i nebezpečí, že svitne-li zlé ráno, přenesou se jejich vlastnosti na masy a ze stáda se stane smečka. To je noční můra držitelů moci.

## 10

Ke svérázu naší doby patří spojení významných výstupů s nevýznamnými herci. Především je to patrné na jejich velkých mužích; budiž dojem typů, jaké v libovolném množství můžeme najít v ženevských či vídeňských kavárnách, v provinčních důstojnických kasinech anebo v obskurních hostincích. Kde se nad pouhou silou vůle črtají duchovní rysy, tam lze ještě usuzovat na starý fládr, jako například v případě Clemenceauově, za jehož markantní rys se dá označit plnokrevnost.

Co pohoršuje na tomto divadle, je sepětí tak nízké úrovně s nesmírnou funkční mocí. Toto jsou muži, před nimiž se chvějí miliony, na jejichž rozhodnutí milióny závisí. A přitom jsou to právě oni, které si podle všeho neomylnou rukou vyvolil duch doby, díváme-li se na něj z jednoho aspektu, aspektu mocného bořítele. Všechno to vyvlastňování, znehodnocování, likvidace, nacionalizace, znárodnování, elektrifikace, katastrální úpravy, rozdělování a rozdrobování nepředpokládá ani vzdělání ani charakter: to obojí je automatismu naopak na újmu. Kde tedy v kraji továren jde o moc, nabývá automatismus takového rázu, v němž je bezvýznamné převyšování silnou vůlí. K tomuto tématu a zvláště k jeho mravní spletnosti se ještě vrátíme v jiném místě.

Tou měrou, jakou jednání upadá po stránce psychologické, získává na významu z hlediska typologického. Člověk vkračuje do souvislostí, které vědomím hned nepostihuje, nemluví o tom, že by je dokázal formulovat – teprve časem si osvojí vidění, jež toto divadlo učiní srozumitelným. Pak je bude možné opanovat. Chceme-li na nějaký proces působit, musíme jej nejprve pochopit.

V katastrofách vidíme vzházet takové typy, jež jim dorostly, typy, které je přetrvávají do doby, kdy už budou všechna nahodilá jména dávno zapomenuta. K nim patří především typ dělníka, jistě a neomylně postupujícího za svými cíli. V požárech zániků vyniká tento typ ještě okázaleji. Zatím ještě září v nejistém titánském světle; nemáme tušení v jakém královském městě, v jaké kosmické metropoli zřídí svůj trůn. Svět nosí jeho uniformu a výzbroj a jednou ponese i jeho sváteční šat. Protože stojí teprve na počátku své dráhy, nevystihují jej srovnání s tím, co už dosáhlo vrcholu.

V jeho průvodu vystupují i další typy – i takové, jež jsou sublimací utrpení. K nim počítáme neznámého vojína, toho bezejmenného, jenž právě proto žije nejen v každém velkoměstě, ale i v každé vsi, v každé

rodině. Místa bojů, jejich časné cíle, a dokonce i národy, jež je zastupovaly, se zanořují do nejistoty. Ohně chladnou a zbývá něco Jiného, Společného, k němuž se již neobracejí vůle a vášně, nýbrž umění a pieta.

Jak to, že tento typ je zřetelně spjat se vzpomínkou na první, ale nikoli na druhou světovou válku? Tkví to v tom, že nyní vycházejí jasně najevo formy a cíle občanské světové války. Vojácké záležitosti se tak stávají druhořadými. Neznámý voják je ještě heroj, podmanitel ohnivých světů, jenž obklopen mechanickým ničením bere na sebe velké břímě. Právě proto je ryzím následovníkem západního rytířstva.

Druhá světová válka se odlišuje od první nejen tím, že nacionální otázky otevřeně vcházejí do problémů občanské války a podřizují se jim, ale současně tím, že se stupňuje mechanický vývoj a v automatismu se blíží svým posledním mezím. To vede k ostřejším útokům na nomos a étos. V této souvislosti dochází k zcela bezvýhodným obklíčením obrovskou přesilou. Materiálová bitva se koncentruje do bitevních kotlů, do Kann, kterým chybí antická velikost. Utrpení roste natolik, že každý heroismus nutně vylučuje.

Jako všechny strategické figury, podává i tato přesný obraz doby, jež hledí řešit své problémy v ohni. Bezvýhodné obklíčení člověka se připravuje již dlouho – teoriemi usilujícími o logické a souvislé vysvětlení světa, jež jdou ruku v ruce s vývojem techniky. Nejprve dochází k racionálnímu, pak i ke společenskému obklíčování protivníka a v určenou hodinu na ně navazuje jeho vyhlazení. Není bezvýhodnějšího osudu, než je pád do tohoto dění, v němž se právo stalo zbraní.

## 11

Podobné jevy se vyskytovaly v lidských dějinách vždy a lze je přičítat krutostem, které jen zřídka chybějí tam, kde dochází k velkým proměnám. Znepokojivější je však to, že se tato krutost hrozí stát živlem, náčiním nové mocenské formy a že vidíme, jak je jí vydán všanc bezbranný jednotlivec.

To má více důvodů, především ten, že kruté je samo racionální myšlení. I to je do plánů zahrnuto. Zvláštní úlohu přitom hraje odumření volné konkurence. Odtud vytvoření zvláštního převráceného obrazu. Konkurence, jak její jméno říká, se podobá závodů, v němž si vítěztví odnášejí ti nejschopnější. Kde ochabuje, tam hrozí něco jako rentiérství na státní útraty, zatímco vnější konkurence, vzájemné soupeření států, trvá. Do této mezery se vsouvá teror. Příčinou jeho vzniku jsou možná jiné okolnosti: zde se však ukazuje jeden z důvodů, proč teror neustává. Rychlost vyvolaná závodem nyní musí plodit *strach*. Standard pak



závisí z jedné strany na přetlaku a z druhé na vakuu. Na jedné straně udává tempo ten, kdo získává, na druhé ten, kdo pokulhává.

S tím také souvisí, že stát pokládá za nutné vystavovat část obyvatel hrůzným zásahům. Život šedne, ale pro toho, kdo kolem sebe vidí jen tmu, absolutní čern, tomu ještě může připadat snesitelný. V tom, a nikoli na poli hospodářství tkví nebezpečí velkého plánování.

Volba takto pronásledovaných vrstev je vždy nahodilá; pokaždé to budou menšiny, jež se buďto vyčleňují přirozeně, anebo jsou konstruovány. Je nasnadě, že jsou přitom spoluohroženi všichni, kdo se odlišují dědictvím či talentem. Toto klima se přenáší i na zacházení s poraženými ve válce; v souslednosti výtky kolektivní viny přichází vyhlazování zajateckých táborů, nucené práce, vyhlazování na rozsáhlých oblastech země a odsun těch, kdo přežili.

Je pochopitelné, že člověk by v takové situaci raději nesl to nejtěžší břímě, než aby byl počítán k těm „druhým“. Automatismus jako by hravě lámal poslední zbytky svobodné vůle, pronásledování houstne a zevšeobecňuje se jako přírodní živl. Málo šťastlivcům může být ještě otevřena cesta k útěku, ale ten obvykle vede k horšímu. Odpor probouzí mocné k životu, dává jim vítanou příležitost k zásahu. A na druhé straně zbývá jako poslední naděje jen to, že by tento proces mohl strávit sebe sama jako vulkán, který se vysopil. V takových kleštích lidem zbývá dvojí starost: plnit povinnost a neodchylovat se od normy. To zasahuje i do pásem bezpečí, kde jsou zase lidé zachvácení panikou zániku.

Na tomto místě vyvstává, nejen teoreticky, nýbrž v každé dnešní existenci, otázka, zda není schůdná ještě nějaká jiná cesta. Existují přece průsmyky, horské stezky, jež odkryje až dlouhé stoupání. Došlo k nové koncepci moci, k jejímu silnějšímu, bezprostřednějšímu hromadění. Obstát, k tomu je zapotřebí nové koncepce svobody, jež nebude mít nic společného s vybledlými pojmy, jaké se dnes s tímto slovem svazují. To ovšem předpokládá, že „chceme zůstat nejen neostříhání, ale že lpíme na svých vlasech“.

Vskutku se ukáže, že v těchto státech se zbytnělou policií ještě neodmřel všechen pohyb. Pancíř nového Leviathana má své mezery, které budou ustavičně zkoumány hmatem, a to předpokládá jak opatrnost, tak i smělost dosud nepoznaného druhu. Tak je nasnadě myšlenka, že tu elity započínají zápas o novou svobodu, který žádá velké oběti a nesmí být vykládán způsobem jeho nehodným. Musíme se ohlédnout po opravdu silných dobách a prostorách, abychom našli srovnání, například k hugenotům anebo guerillas, jak je viděl Goya ve svých „Desastros“. Útok na Bastillu, z něhož se ještě dnes živí vědomí svobody jedince, je proti tomu nedělní vycházkou do předměstí.

V zásadě nelze tyrannis a svobodu zkoumat odděleně, třebaže z časového hlediska se vzájemně střídají. Lze ovšem říci, že tyrannis ruší a ničí svobodu – ale na druhé straně je tyrannis možná jen tam, kde byla svoboda ochočena a vyprchala v prázdný pojem.

Člověk má sklon spoléhat na aparaturu anebo se jí podrobovat i tam, kde musí čerpat z vlastních zdrojů. To je nedostatek fantazie. Musí znát hranici, za níž si už nesmí nechat odkoupit své suverénní rozhodování. Pokud jsou věci v pořádku, bude voda v potrubí a proud v přípoje. Je-li život a majetek ohrožen, přičaruje poplachový signál požárníky a policii. Je velice nebezpečné, že člověk příliš pevně spoléhá na tyto pomoci a že je bezbranný tam, kde nepřicházejí. Za každý komfort se musí platit. Postavení domácího zvířete má za následek situaci jatečního dobytka.

Katastrofy jsou prubířským kamenem toho, nakolik jsou lidé i národy ještě založeny svým původem. Zda alespoň *jeden* svazek kořenů přímo otvírá zeminu – a na tom závisí zdraví a životní vyhlídky mimo civilizaci a její jistoty.

To se ukazuje ve fázích nejvyššího ohrožení, kdy přístroje člověka nejen nechávají na holičkách, ale dokonce jej, jak se zdá, bezvýchodně svírají. Pak je třeba rozhodnout, zda partii vzdát, anebo zda v ní pokračovat z nejnižších a nejvlastnějších sil. V druhém případě jde o rozhodnutí pro chůzi lesem.

## 12

Dělníka a neznámého vojína jsme nazvali dvěma velkými typy naší doby. V *lesním chodci* zachycujeme stále zřetelněji se projevující typ třetí.

V dělníkovi se rozvíjí činný princip pokusem proniknout a novým způsobem ovládnout univerzum, dosáhnout dosud nevidaných blízkostí a dálek, rozkazovat silám, jaké ještě nikdo nerozpoutal. Neznámý voják stojí na stinné straně akcí jako ten, kdo se jde obětovat, kdo nese břímě největších ohnivých lázní a kdo je jako dobrý, sjednocující duch zaklínán nejen v národech, ale i mezi nimi. Je bezprostředně synem země.

Lesním chodcem pak nazýváme toho, z něž velký proces učinil jednotlivce a bezdomovce, a kdo konečně stojí tvář v tvář zničení. To by mohlo být osudem mnohých, možná i všech – musíme k tomu tedy připojit ještě další určení. Záleží v tom, že lesní chodec je odhodlán k odporu a pomýšlí vést zápas možná beznadějný. Lesní chodec je tedy ten, kdo má původní vztah ke svobodě, jenž se – z hlediska časového – projevuje v tom, že má v úmyslu vzepřít se automatismu a *odmítnout* jeho důsledek, fatalismus.

Vidíme-li ji takto, je zřejmé, jakou roli hraje nejen v myšlenkách, ale i ve skutečnosti našich let, chůze lesem. Každý z nás je dnes v tísni a pokusy překonat tento tlak jsou smělymi experimenty, na nichž závisí osud daleko větší, než je osud těch, kdo jsou rozhodnutí těchto pokusů se odvážit.

Taková odvážlivost se může nadít úspěchu jedině tehdy, poskytnou-li jí pomoc tři velmoci: umění, filosofie a teologie, a jestliže jí pomohou razit cestu bezvýchodností. Tím se však ještě budeme zabývat podrobněji. Předem budiž jen to, že v umění se stále více uplatňuje téma jednotlivce sevřeného do kleští. Přirozeně se to bude objevovat zvláště v líčení života příslušném k jevišti a kinu, především ale k románu. A opravdu vidíme, že se perspektivy mění, že líčení prospívající nebo rozkládající se společnosti je vystřídáno konfrontací jednotlivce s technickým kolektivem a jeho světem. Pokud autor pronikne do jeho hloubky, stane se sám lesním chodcem, neboť autorství je jen jedním jménem pro neodvislost.

Od těchto líčení vede přímá cesta k E. A. Poeovi. Výjimečnost tohoto ducha záleží v úspornosti. Leitmotiv slyšíme ještě dříve, než jde nahoru opona, a při prvních taktách víme, že drama bude hrozné. Přesné, matematické postavy jsou zároveň postavy osudové, v tom tkví jejich neslýchané kouzlo. Malström, toť trychtýř, neodolatelné sání, jímž přitahuje prázdnota, nic. Jáma poskytuje obraz kotle, stále těsnějšího obkličování, prostor se zužuje a doléhá na krysy. Kyvadlo je symbol mrtvého, měřitelného času. Je to ostrý Chronův srp, který visí nad spoutaným vězněm a ohrožuje jej, ale zároveň jej osvobozuje, umí-li si jím posloužit.

Hustá síť souřadnic se postupem času zaplnila moři a pevninami. Navíc je tu historická zkušenost. Stále umělejší města, automatické vazby, války a občanské války, strojová pekla, hrůzné despotie, vězení a rafinované přesídlování – to vše jsou věci, kterým se dostalo jmen a které dnem i nocí zaměstnávají člověka. Vidíme jej jako smělého plánovače a myslitele zamýšlet se nad vývojem a východiskem, vidíme jej v akcích jako strojvedoucího, jako válečníka, jako vězně, jako partyzána v městech, která dnes planou a zítra jsou světečně osvětlena. Vidíme jej jako pohrdače hodnotami, jako chladného počtáře, ale také jako zoufalce, když vyhlíží ze svého labyrintu hvězd.

Tento proces má dva póly – na jedné straně pól celku, který se formuje stále mohutněji a kráčí přes každý odpor. Na této straně je pohyb ukončen, je tu imperiální rozvoj, dokonalá jistota. Na druhém pólu vidíme trpícího a bezbranného jednotlivce v nejistotě právě tak úplné. Obojí se podmiňuje, neboť velké nahromadění moci žije ze strachu a nátlak bude nejúčinnější tam, kde je vystupňovaná vnímavost.

Jestliže se umění v nespočetných pokusech obírá touto novou situací člověka jako svým nejvlastnějším tématem, pak už to přesahuje pouhé líčení. Běží tu spíše o experimenty s výsostným cílem, jenž záleží v nové harmonizaci svobody a světa. Kde je v uměleckém díle ukázáno toto, musí se strach rozplynout jako mlha v prvních paprscích slunce.

## 13

Mezi symptomy naší doby náleží strach. Jeho působení je o to více ohromující, že přichází po epoše velké individuální svobody, v níž se bída, jak ji líčí například Dickens, téměř vytratila do neznáma.

Jak k tomuto přechodu došlo? Kdybychom měli zvolit nějaký termín, nebyl by snad vhodnější než den zkázy Titaniku. Zde se v křiklavém kontrastu střetlo světlo a stín: hybrid pokroku s panikou, vrcholný komfort se zkázou, automatismus s katastrofou v podobě dopravní nehody.

Skutečně spolu souvisí rostoucí automatismus a strach velmi úzce, a to v tom, že člověk omezuje svá rozhodování ve prospěch technických úlev. Vede to k nejrůznějšímu zpoždění. Tak se ale nutně musí prohlubovat i ztráta svobody. Jedinec už nestojí ve společnosti jako strom v lese, nýbrž je podoben pasažéru rychlého dopravního prostředku, který může nést jméno Titanik, ale třeba i Leviathan. Pokud je počasí příznivé a výhled příjemný, stěží si povšimne, že mu ubylo svobody. Na scéně se naopak objevuje optimismus a vědomí moci, zplozené rychlostí. Ale vše se mění, vynoří-li se ostrovy chrlicí oheň a ledové hory. Pak nejenže technika přechází od komfortu úplně jinam, ale zároveň vychází najevo nedostatek svobody – buď ve vítězství živelních sil, anebo tím, že jedinci, kteří zůstali silní, přejímají do svých rukou absolutní komando.

To vše jsou známé a mnohokrát popsané věci: patří k naší nejvlastnější zkušenosti. Mohli bychom ovšem na tomto místě namítnout, že i dříve existovala taková údobí strachu a apokalyptické paniky, jež přitom nebyla provázena a ovládána rysem automatismu. Takovou námitku ponecháváme stranou, neboť automatismus je hrozivý teprve tehdy, projevuje-li se jako forma, jako styl toho, co je nám usouzeno, jak to nedostižně vyličil již Hieronymus Bosch. Nebudeme se zdržovat otázkami, zda v naší době běží o strach docela zvláštní, anebo zda je to jen periodicky se opakující styl světové úzkosti – místo toho položíme otázku jinou, jež nám leží na srdci: je možné zmírnit strach, přestože automatismus trvá anebo, jak lze předvídat, přibližuje se dokonalosti? Bylo by tedy možné nejen na této lodi vytrvat a přitom si podržet vlastní rozhodování, tj. nejen zachránit, nýbrž i zpevnit kořeny, jež ještě tkví v prazákladu? Právě to je otázka naší existence.



Je to také otázka skrytá dnes za každou dobovou úzkostí. Člověk se ptá, jak uniknout zničení. Dáme-li se v těchto letech na kterémkoli místě Evropy do řeči se známými, rozhovor se brzy stočí k obecným otázkám a všechna bída vyplave na povrch. Zjistíme, že se téměř všech těchto mužů a žen zmocnila panika, jakou jsme od raného středověku nepoznali. Zpozorujeme, že se s jakousi zvláštní posedlostí oddávají svému strachu, jehož symptomy ukazují otevřeně a beze studu. Jsme svědky duchaplných sporů o to, zda je lépe utéci, skrýt se anebo spáchat sebevraždu, a tito lidé ještě naprosto svobodní už uvažují o tom, jakými prostředky a úskoky si dobýt přízně nízkosti, až se dostane k moci. S hrůzou cítíme, že neexistuje sprostota, s níž, bude-li jim přikázáno, nebudou souhlasit. A přece jsou mezi nimi silní a zdraví lidé urostlí jako zápasníci. Ptáme se, proč vlastně sportují.

Ale tito lidé jsou nejen pronásledováni úzkostí; jde z nich i strach. Jejich nálada přechází od úzkosti k otevřené nenávisti, vidí-li slábnout právě toho, kdo je děsil. A taková grémia nepotkáme jen v Evropě. Panika houstne nejvíce tam, kde se automatismus rozrůstá a blíží dokonalým formám, jako je tomu v Americe. Tam má nejlepší potravu, bleskovou rychlostí se šíří rozvodnými sítěmi. Jen samotná potřeba dostávat zprávy víckrát za den je příznakem úzkosti: s rostoucími obrátky fantazie roste i chřadne. Všechna tato tykadla obřího města jsou jako zježené vlasy. Vybízejí k démonickým kontaktům.

Východ jistě není výjimkou. Západ má úzkost z Východu a Východ ze Západu. Všude na světě žijí lidé v očekávání děsivých úderů. Mnohde k tomu ještě přistupuje strach z občanské války.

Neomalený politický mechanismus není jedinou pohnutkou tohoto strachu. Kromě toho je nespočet úzkostí jiných. Za nimi se táhne nejistota, stále doufání v lékaře, záchrance, divotvůrce. Strach vlastně může být vyvolán čímkoli. To je pak zřetelnější známkou než jakékoli fyzické nebezpečí.

## 14

Základní otázka v tomto vření zní, zda lze člověka osvobodit od strachu. To je mnohem důležitější než jej ozbrojit anebo opatřit léky. Moc a zdraví jsou u těch, kdo nemají strach. Strach ale na druhé straně svírá také ty, kdo jsou po zuby ozbrojeni – a právě je. Totéž se dá říci i o tom, kdo se topí v nadbytku. Ohrožení nelze spoutat ani zbraněmi, ani poklady. To jsou jen pomůcky.

Strach a hrozba jsou mezi sebou v tak těsné spojitosti, že lze jen nesnadno říci, která z těchto sil plodí druhou. Strach je důležitější, proto musíme, chceme-li uzel rozplést, začít jím.

Před opačným postupem, to znamená před snahou vycházet od ohrožení, je třeba varovat. Pokus učinit se ještě nebezpečnějším, než je ten, koho se bojíme, k řešení nevede. To je klasický vztah mezi bílými a rudými, mezi rudými a rudými a zítra třeba mezi bílými a barevnými. Hrůza je jako oheň, který chce strávit svět. Strach se přitom stále zvětšuje. Své povolání k vládě prokáže ten, kdo učiní hrůze přítrž. To je ten, kdo předtím překonal strach.

Dále je důležité vědět, že strach nelze zkrotit naprosto. Ani by to nebyla cesta mimo automatismus dál, neboť ten by takto naopak vnikl do nitra člověka. Strach zůstane provždy velkým partnerem dialogu, chce-li se člověk radit sám se sebou. Přitom se ale strach snaží o monolog a až v této úloze má poslední slovo.

Je-li naopak vykázan do mezí dialogu, pak může promluvit i člověk. Tím padá i představa sevření. Kromě automatického se ukáže i jiné řešení. To znamená: máme teď před sebou *dvě* cesty, jinak řečeno: je znovuobnoveno svobodné rozhodování.

I kdybychom chtěli předpokládat ten nejhorší případ, totiž zánik, vždy je tu takový rozdíl jako mezi světlem a temnotou. Cesta na této straně stoupá k výšinám, k obětní smrti anebo k údělu toho, kdo padl se zbraní v ruce; na druhé straně se svažuje do ponížení rabských táborů a jatek se zabíjácím sjednocením primitivů s technikou. Tam už nejde o osud, ale jen o čísla. Zda má člověk svůj osud anebo zda platí za číslo, je rozhodnutí, které je dnes sice nuceno každému z nás, o němž však každý rozhoduje *sám*. Jednotlivec je dnes právě tak suverénní jako v kterémkoli jiném dějinném údobí, snad ještě silněji. Neboť s rozmachem kolektivních sil se jednotlivec vyděluje ze starých, původních svazků a stojí tu sám za sebe. Je teď Leviathanovým partnerem, ba jeho pokořitelem a krotitelem.

Vraťme se ještě jednou k obrazu voleb. Volební procedura se, jak jsme viděli, stala automatickým koncertem, který diriguje pořadatel. Jedinec může být a bude nucen k účasti. Musí jen vědět, že všechny pozice, které lze na tomto poli zaujmout, jsou stejně nicotné. Nehraje roli, zda se divoká zvěř pohybuje uprostřed tenat sem nebo tam.

Místem svobody je místo docela jiné než pouhá opozice, i jiné, než jaké mu může dát útek. Toto místo jsme nazvali lesem. Tam jsou jiné prostředky než „ne“, které vpisujeme do předem určeného kroužku. Viděli jsme ovšem, že za současného stavu věcí je lesní chůze schopen jeden ze sta. Číselné relace jsou ale vedlejší. Hoří-li divadlo, stačí *jedna* jasná hlava, *jedno* silné srdce zabránit panice tisíců, hrozících se vzájemně umačkat a propadajících zvířecí úzkosti.

Mluvíme-li o jedinci, pak máme na mysli člověka, člověka bez oné příchuti, jakou toto slovo během posledních dvou století dostalo. Mínen

je svobodný člověk, takový, jak jej stvořil Bůh. Tento člověk není žádná výjimka, nepředstavuje žádnou elitu. Je skryt v každém a rozdíly plynou toliko ze stupně, v jakém je jedinec s to propůjčenou mu svobodu uskutečnit. K tomu mu musíme dopomoci – jako myslitelé, jako přátelé i jako milující.

Také lze říci, že člověk v lese *spí*. V okamžiku probuzení, kdy si uvědomí svou moc, je opět nastolen řád. Vůbec lze vyšší rytmus dějin objasnit z toho, že člověk periodicky objevuje sebe sama. Vždy tu působí síly, jež ho chtějí maskovat, jednou síly totemické, podruhé magické a jindy technické. Tehdy roste strnulost a s ní i strach. Umění stagnuje, dogma se stává absolutním. A přece se od nejstarších dob vždy znovu opakuje stejné drama, kdy člověk snímá masku, a potom přichází rozjasnění, které je odleskem svobody.

V zajetí mocných optických klamů máme sklon vidět v člověku, srovnáme-li jej s jeho stroji a aparáty, pouhé zrnko písku. Přístroje však byly a jsou jen kulisami nižší imaginace. Sestrojil je člověk a může je proto také rozebrat anebo jim vtisknout nový smysl. Pouta techniky mohou být rozlomena, a to právě jedincem.

## 15

Zbývá ještě poukázat na možnost jednoho omylu – máme na mysli důvěru v čistou imaginaci. Připusťme, že vede k duchovnímu vítězství. Nejde však o to, zakládat jogínské školy. Imaginace tane na mysli nejen početným sektám, ale i určitému druhu křesťanského nihilismu, který si věc příliš usnadňuje. Nelze se však omezovat na to, že ve vyšším patře poznávám pravdu a dobro, zatímco ve sklepě dřou našim bližním kůži z těla. To není možné ani tehdy, jsme-li duchovně v situaci nejen zajištěné, ale i nadřazené, neboť neslýchané utrpení zotročených miliónů volá do nebe. Ve vzduchu je napařád cítit pach rasoven. Z toho se vykroutit nelze.

Není nám tedy dáno prodlévat v imaginaci, třebaže právě ona dává akcím základní sílu. Boji o moc předchází fiktivní sešikování a fiktivní zteč. Proto jsme odkázáni na básníky. Oni zahajují převrat i svržení Titánů. Imaginace a spolu s ní zpěv patří k chůzi lesem.

Obraťme se k našemu druhému obrazu. Pokud jde o historický svět, přirovnali jsme jej k rychle plující lodi, jednou komfortní a jindy nahánějící děs. Jednou je to Titanik a podruhé Leviathan. Protože je zrak přitahován nejvíce tím, co se pohybuje, zůstává většina pasažérů skryto, že zároveň pobývají i v jiné říši, kde vládne naprostý klid. Druhá z těchto říší je o tolik mocnější, že se zdá, jako by v sobě obsahovala onu první jako hračku, jako jednu z nesmírného počtu svých manifestací.

Tato druhá říše je přístav, vlast, je to mír a jistota, kterou v sobě nosí každý z nás. Nazýváme ji lesem.

Cesta po moři a les – těžko spojit jediným obrazem něco tak odlehleho. Protiklad je bližší mýtu – tyrhénskými lodicemi unesený Dionýsos nechává vesla obrůst vinnou révou, vzpínající se až ke stožárům. Z jejího houští vyráží tygr, který lupiče rozsápe.

Mýtus není prehistorie; je to bezčasá skutečnost, která se v dějinách opakuje. Patří k dobrým znamením, že naše století znovu nalézá smysl v mýtech. I dnes unášejí člověka mocné síly daleko na moře, na poušť a její svět masek. Putování ztratí na hrozivosti, rozpomeneli se člověk na jeho božskou moc.

## 16

Chceme-li se vymanit z vynucených tahů k suverénní partii, musíme poznat a přiznat dvě skutečnosti. Za prvé musíme vědět, jak bylo zřejmé na příkladu s volbami, že jen zlomek velké lidské masy je schopen vzdorovat mocným fikcím doby a ohrožení z nich vycházejícímu. Tento zlomek ovšem může být zástupný. Na příkladu s lodí jsme za druhé viděli, že přítomné síly k odporu nepostačují.

Na obou konstatováních není nic nového. Plynou z uspořádání věcí a vždy na sebe znovu upozorní tam, kde se ohlašují katastrofy. Jednání pak vždy přejde na vybrané skupiny, které dávají přednost *nebezpečí* před rabstvím. A akcím bude vždy předcházet zamyšlení. To se projevuje předně jako kritika doby, tj. poznáním, že platné hodnoty již nevyhovují, a dále jako rozpomenutí. Rozpomenutí se může obracet k otcům a k jejich původnějším řádům. Pak bude směřovat ke konzervativním rekonstrukcím. Při velkých nebezpečích bude záchrana hledána hloub, u matek, a tímto dotekem se uvolní prasíla. Jí síly čistě časné nejsou s to odolat.

U lesního chodce předpokládáme tedy dvě vlastnosti. Žádnou přesilou, ani přesilou propagandy či násilí si nedá předepisovat zákon. A chce-li se bránit, použije nejen nástrojů a myšlenek své doby, ale zároveň si uchová otevřený přístup k silám mocnějším než jsou časné a nepřevoditelným na pouhý pobyt. Jen tak se může odvážit chůze.

Tedy ale vyvstává otázka po záměrech tohoto úsilí. Jak jsme již naznačili, nemůžeme je omezovat na dobývání říše čistě niterné. Takové představy se rozmáhají po porážce. Stejně neuspokojivé by bylo omezení na reálné cíle, například na vedení boje za svobodu národa. Uvidíme naopak, že běží o úsilí, jehož vedlejším korunováním je i národní svoboda. Stojíme totiž nejen uprostřed zhroucení národů, nýbrž



uprostřed světové katastrofy, u níž lze těžko říci a ještě obtížněji prorokovat, kdo je vlastně vítěz a kdo poražený.

Spíše je tomu tak, že prostý člověk, člověk z ulice, s nímž se setkáváme denně a všude, pochopil situaci lépe než všechny vlády a všichni teoretici. To proto, že v něm neustále žijí stopy toho vědění, jež sahá hlouběji než dobová klišé. Proto na konferencích a kongresech dochází k rozhodnutím mnohem hloupějším a nebezpečnějším, než by byly úsudky těch, jež bychom přivedli rovnou z ulice.

Jednotlivec má pořád ještě orgány, v nichž je více moudrosti než v celé organizaci. Ukazuje se to právě na jeho zmatku, na jeho strachu. Když se trápí hledáním východiska, cesty k útěku, ukazuje svým chováním právě to, že uvažuje o blízkosti a velikosti ohrožení. Když nedůvěruje varováním a jde věcem na kloub, chová se jako ten, kdo ještě zná rozdíl mezi zlatem a tiskařskou černí. Když se v bohatých a v míru žijících zemích budí v noci strachem, je to právě tak přirozené jako zavraždit z propasti. Nemá smyslu jej přemlouvat, že propast neexistuje. Pokud člověk uvažuje, je dobré, uvažuje-li na samém kraji propasti.

Jak se má člověk zachovat tváří v tvář katastrofě? To je téma, které je stále naléhavější. Všechny otázky se sbíhají v této jedné a nejdůležitější. O této hrozbě se přemítá i uvnitř národů osnujících nepřátelské plány.

V každém případě je záhodno pohlédnout katastrofě do tváře a podívat se i na způsob, jak lze být do ní vtažen. To jsou exercicie ducha. Budou-li konány správně, zmírní se strach, a to je první, významný krok k jistotě. Jeho působení je nejen léčivé, nýbrž i obranné, neboť úměrně tomu, jak v jednotlivci ubývá strachu, klesá pravděpodobnost katastrofy.

## 17

Loď znamená časné, les nadčasové bytí. V naší nihilistické epoše se rozmáhá zrakový klam, jako by se pohyblivé množilo na úkor nehybného. Vpravdě však vše, co dnes vyvíjí technická moc, je jen prchavý třpyt z pokladnic bytí. Zdaří-li se k nim vystoupit člověku třeba jen na měřitelné okamžiky, získá jistotu: časné nejen pozbyde své hrozivosti, nýbrž jej i smysluplně osloví.

Tento obrat jmenujeme chůzí lesem a člověka, jenž ji koná, lesním chodcem. Podobně jako slovo „dělník“ označuje i toto slovo určitou škálu, neboť odkazuje nejen k nejrozmanitějším formám a polím, nýbrž i k rovinám chování. Nevadí, že tento výraz, jako jedno ze slov starých Islandanů, má již svou prehistorii, třebaže zde jej budeme chápat širše. Chůze lesem přicházela po vyobcování; jí oznamoval muž svou vůli

prosadit se z vlastních sil. Bylo to považováno za čestný postoj a navzdory všem dnešním frázím zůstává čestný i dnes.

Vyobcování většinou zabítí předcházelo; dnes však stíhá člověka automaticky jako otáčky rulety. Nikdo neví, zda již zítra nebude patřit ke skupině postavené mimo zákon. Potom mizí kulisy a proměňují se v náznaky likvidace; civilizační nátěr života je ten tam. Z luxusního parníku se stává bitevní loď nebo vyvěšuje pirátskou černou vlajku či rudou katovskou.

Kdo byl vyobcován za dob našich praotců, byl uvyklý vlastnímu myšlení, tvrdému životu a samostatnému jednání. Později se mohl cítit dosti silný snášet i prokletost a být z vlastní substance nejen válečníkem, lékařem a soudcem, nýbrž i knězem. Dnes tomu tak není. Lidé jsou zaklíněni do kolektivů a konstrukcí způsobem, který je odzbrojuje. Sotva si to uvědomují, neboť v naší osvětlené době se vůbec dobře daří předsudkům. Navíc je tu život z přívodů zdrojů, konzerv a rozvodné sítě; nivelizace, typizace, převody. Ani se zdravím to povětšinou není nijak valné. Pak najednou přijde vyobcování – často jak z čistého nebe: jsi rudý, bílý, černý, Rus, Žid, Němec, Korejec, jezuita, svobodný zednář, prostě horší než pes. A zažili jsme i to, že postižený sám hlasoval pro své zavržení.

Bylo by proto užitečné vylíčit takto ohrožovanému člověku situaci, v níž je a kterou si většinou vykládá mylně. Odtud by pak bylo možné odvodit způsob jednání. Na příkladu voleb jsme viděli, jak obratně jsou pasti skryty. Nejprve však odstraňme některá nedorozumění, která jsou se slovem spojená a jež by mohla oslabit jeho intenci a oklestit cíle:

Chůzí lesem nelze chápat jako formu anarchismu, která je namířena proti strojovému světu, ač takové pokušení je dosti nasnadě, zvláště je-li toto počínání spjato s orientací na mýtus. Doba mýtu je bezpochyby před námi, již se připravuje. Mýtus je přítomný stále a v příhodné chvíli vystupuje na povrch jako poklad. Bude však vyvěrat právě z nejvyššího, vystupňovaného pohybu jako jiný princip. Pohyb v tomto smyslu je pouze mechanismus, křik zrození. K mýtu se člověk nevrací, s mýtem se znovu shledává, vymyká-li se doba z kloubů a je-li v nejvyšším nebezpečí. Nebylo řečeno: vinná réva *nebo* – nýbrž: vinná réva *a* loď. Počet těch, kdo chtějí loď opustit roste a jsou mezi nimi i jasné hlavy a dobří myslitelé. V zásadě to znamená vystoupit na širém moři. Potom přichází hlad, kanibalismus a žraloci, zkrátka všechna ta hrůza, jak ji známe z voru Medúzy. Je tedy moudré zůstat na palubě lodi, i když třeba hrozí nebezpečí, že s ní vyletíme do vzduchu.

Tím nenamítáme nic proti básníku, který svým dílem i svou existencí ukazuje nesmírnou převahu múzického světa nad světem technickým.

Takový básník pomáhá člověku nalézat znovu sebe sama: básník *je* lesní chodec.

Neméně nebezpečné by bylo omezovat toto slovo na německý zápas o svobodu. Německo se svou porážkou ocitlo v situaci, jež žádá novou organizaci vojska. Od porážky z roku 1806 k takové reorganizaci ještě nedošlo – ačkoli se armády jak svým rozsahem, tak i po stránce technické a taktické změnily, jsou jejich základem – stejně jako všeho našeho politického zřízení – stále základní myšlenky francouzské revoluce. Ryzí reorganizace vojska ale neznamená, že se ozbrojená moc přeorientuje na vzdušnou či atomovou strategii. Jde spíše o to upevnit a zformovat novou ideu svobody, jak se dalo v revolučním vojsku po roce 1789 a pruské armádě r. 1806. Z tohoto hlediska je tedy v zásadě i dnes možný vojenský růst, musí jej však žít jiné principy než princip totální mobilizace. Ale tyto principy nejsou majetkem národů, budou aplikovány vždy tam, kde se probouzí svoboda. Technicky vzato jsme dospěli do stadia, v němž pouze dvě mocnosti jsou plně soběstačné, tj. jsou schopny takového politicko-strategického jednání, jež opřeno o prostředky světové války je schopno zvládat planetární cíle. Naproti tomu chůze lesem je možná všude na Zemi.

Tím je řečeno, že se za tímto slovem neskrývá nic, co by bylo zaměřeno proti Východu. Strach, který dnes obchází planetu, je inspirován Východem. Jeho projevem je obrovské vyzbrojování na poli materiálním i duchovním. Toto však není proti všemu opačnému zdání motiv základní, nýbrž jen důsledek celkové světové situace. Rusové jsou stejně v úzkých jako ostatní, ba možná ještě silněji, vezmeme-li jako měřítko strach. Strach se ale nedá zmírnit zbrojením, nýbrž jediné tím, že se nalezne nový přístup ke svobodě. V tomto ohledu si ještě Rusové a Němci budou mít mnoho co říci; mají za sebou stejné zkušenosti. Chůze lesem je klíčovým problémem i pro Rusa. Jako bolševik je na lodi, jako Rus v lese. Tato okolnost určuje jeho ohrožení i jeho jistotu.

Intence se tedy netýká politicko-technického povrchu a jeho skupin. To vše pomíjí a zůstává jen hrozba, ba navrací se ještě rychleji a silněji. Protivníci se sobě připodobňují natolik, že v nich člověk bez obtíží uhaduje převlek jedné a téže moci. Neběží o to, přemáhat tam nebo jinde jednotlivé jevy, nýbrž je třeba zvládnout dobu. K tomu je potřebí suverenity. A tu dnes nalézáme méně ve velkých rozhodnutích než v člověku, jenž ve svém nitru zažehňuje strach. Je cílem hroživých akcí, ale ty jsou nakonec jen určeny k jeho triumfu. Toto poznání mu dává svobodu. Diktatury se pak rozpadnou v prach. Zde leží nedotčené rezervy naší a nejen naší doby. Tato svoboda je tématem dějin vůbec: na jedné straně je vymezuje proti říši démonů a na druhé proti pouze

zoologickým procesům. To je preformováno v mýtu a v náboženstvích a tento děj se periodicky opakuje; stejně jako se neustále objevují přemocní obři a Titáni. Svobodný člověk je kacíř; a nepotřebuje být přitom vždy Héraklem ani knížetem. Kámen z pasteveckého praku, vlajka, kterou třímá panna, či střela z kuše zcela postačí.

## 18

Do této souvislosti se včleňuje další otázka. Nakolik si přát svobodu, ba nakolik je vůbec smysluplná v naší historické situaci a jejím svérázu. Nezáleží zvláštní a snadno podceňovaná zásluha člověka této doby právě v tom, že umí na svobodu velkoryse rezignovat? V mnohém je jako voják pochodující k neznámému cíli anebo jako dělník před palácem, který obývají jiní; a to není ještě aspekt nejhorší. Smíme jej vůbec zdržovat, je-li pohyb v plném proudu?

Kdo chce postihnout na ději spjatém s tolikerým utrpením smysluplné rysy, stává se sám předmětem pohoršení. Přesto jsou však pochybné všechny prognózy založené na pouhé náladě konce. Procházíme naopak řadou stále zřetelnějších obrazů, stále jasnějších obrysů. Tuto dráhu nepřerušují ani katastrofy, spíše ji krátí. O cílech není pochyb. Jsou jimi přitahovány miliony, vedoucí život, který by bez této vyhlídky byl nesnesitelný a který nelze vysvětlovat pouhým nátlakem. Oběti budou asi korunovány pozdě, ale nebudou marné.

Zde se dotýkáme něčeho nutného, osudového, co určuje typ dělníka. Zrození se neobejde bez bolesti. Tyto pochody si budou dál razit svou cestu a jako v každé osudové chvíli je všechny snahy o jejich zastavení a obrácení zpět spíše podpoří a urychlí.

Nechceme-li se ztratit v iluzích, bude dobré mít nutnost potřeby stále před očima. Svoboda je ovšem dána *spolu* s nutností a teprve tehdy, naváže-li k ní vztah, ukáže se nová struktura. Temporálně vzato to znamená, že každá změna v nutnosti s sebou přináší i proměnu svobody. A z toho vyplývá, že pojetí svobody z roku 1789 padlo a proti násilí je bezmocné. Svoboda *sama* je však nesmrtelná, byť nosí pokaždé šat své doby. Nadto musí být vždy znovu dobývána. Nabytá svoboda se musí prosazovat v těch formách, jež odlévá střetávání s historickou nutností.

Nutno teď připustit, že zvláště dnes je potvrzení svobody obtížné. Odpor žádá velkou oběť; odtud bezměrný počet těch, kdo raději žijí pod tlakem. Ale opravdové dějiny utvářejí jen svobodní. Dějiny jsou tvar, který dává svobodný člověk osudu. V tomto smyslu může působit i zástupně: přináší svou oběť také za druhé.



Dejme tomu, že jsme alespoň v obrysech dostatečně prozkoumali tu hemisféru, v níž se realizuje nutnost. Tady se rýsuje ono technické, typické, kolektivní – jednou grandiózně a podruhé děsivě. Teď se blížíme k druhému pólu, ke sféře působení nejen trpícího, ale i poznávajícího a soudícího jedince. Zde se aspekty mění; jsou duchovnější a svobodnější, avšak neméně zřetelně tu vystupují i nebezpečí.

S touto částí úlohy nemohlo být ani započato, neboť první tezí byla nutnost. Ať se nám ukazuje jako nátlak, nemoc, chaos či dokonce jako smrt – vždy chce být pochopena jako úloha.

Nejde tedy o to měnit půdorys světa práce; velká ničení jej spíše obnažují. Mohly by však na něm být vztyčeny i jiné paláce než jsou termitiště, jež požaduje a jichž se zároveň hrozí utopie; plán není tak prostý. Nejde také o to odpirat době její daň, kterou si žádá, neboť se svobodou lze spojit i povinnost.

## 19

Zvažme další námitku: máme se fixovat na katastrofu? Máme, třeba jen duchovně, vyhledávat nejhlubší vodu, vodopády, malströmy, hluboké propasti?

Není možné tuto námitku podceňovat. Opravdu má svou cenu vytyčovat bezpečné cesty, jaké předpisuje rozum, s vůlí na nich vytrvat. Toto dilema je, stejně jako v případě zbrojení, dilema praxe. Zbrojení je proponováno zprvu jako pojistka pro případ války. Pak ale dospívá k mezi, kde už jako by k válce spělo a válku přitahovalo. Jistá míra investic jde už v ústrety bankrotu. Lze myslet i na takové systémy hromosvodů, které nakonec přivolávají bouřku.

Totéž lze říci i o oblasti ducha. Když promýšlíme extrémní dráhy, opomíjíme sjízdné cesty. Ani tady však jedno nevylučuje druhé. Rozum nám naopak velí rozvážit všechny možnosti vcelku a mít, jako řadu šachových tahů, v zásobě odpověď na každou z nich.

V naší situaci máme povinnost počítat s katastrofou a chodit s ní i spát, aby nás nepřekvapila v noci. Jen tak se zásobíme jistotou, která umožňuje rozumné jednání. Při naprosté jistotě si myšlení s katastrofou jen *pohrává*; zahrnuje ji jako nepravděpodobnou veličinu do svých plánů a kryje se jen nepatrnou obranou. Dnes je tomu naopak. Na katastrofu musíme vynaložit téměř všechen kapitál – ale právě tak si držet otevřenu i střední cestu, která je úzká jak ostří nože.

Znalost střední cesty zprostředkovaná rozumem je nepostradatelná; je jako střelka kompasu, která určuje každý pohyb i každou odchylku. Jen tak dospějeme k normám, které budou bez nátlaku uznávat všichni. Tak se dodrží i meze práv – a časem budou triumfovat.

Nemůže být pochyb o tom, že existuje legitimní cesta, kterou v zásadě uznávají všichni. Zcela zřetelně se vyvíjíme od národních států i od obrovských územních celků k řádům planetárním. Lze jich dosáhnout smlouvami, projeví-li partneři vůli k uvolnění nároků na suverenitu – ve zdržení se uchová plodnost. Existují takové myšlenky a skutečnosti, o něž lze mír opřít. Předpokládá to respekt k hranicím: odtrhování provincií, přesuny obyvatelstva, zřizování koridorů, dělení podle rovnoběžek činí násilí věčným. Je proto výhodou, že se k míru dosud nedospělo a nebyly tak sankcionovány všechny nehoráznosti.

Druhá světová válka byla již obsažena ve versailleském míru. Založen na otevřeném násilí dal do rukou evangelium, kterého se dovolával každý násilný čin. Druhý mír podle tohoto vzoru by měl trvání ještě kratší a nesl by v sobě zničení Evropy.

Tolik jen v krátkosti, neboť zde nás zaměstnávají jiné než politické ideje. Běží tu spíše o ohrožení a o strach jednotlivce. I jeho zaměstnává týž rozpor. Sám žije jediným přáním věnovat se svému povolání a své rodině a oddávat se svým zálibám. Se svými nároky však přichází i doba – třeba tak, že podmínky se zvolna zhoršují, že je pojednou nucen čelit extrémům. V jeho zorném poli se vynořuje vyvlastňování, nucená práce a ještě horší věci. Brzy si uvědomí, že neutralita by znamenala sebevraždu – zde se žádá buď s vlky výt, anebo vytáhnout proti nim.

Jak má v takové tísní nalézt něco třetího, co v tomto pohybu docela nezaniká? Snad jen v tom, že je jednotlivcem, ve svém lidském bytí, jež zůstává neotřeseno. V takových situacích třeba cenit jako velkou zásluhu, neztrácí-li se docela znalost správné cesty. Kdo unikl katastrofám, ví, že za pomoc v zásadě vděčí prostým lidem, nad nimiž nepřevládla nenávisť, hrůza či automatismus frází. Obstáli před propagandou a jejím našeptáváním, které je čistě démonické. Může vzejít nekonečné pozhledávání, vidíme-li tuto ctnost u národních vůdců, jako například u Augusta. Na tom se pak zakládají impéria. Kníže nevládne zabíjením, ale protože dává život. Odtud také jedna z velkých nadějí: že mezi nesčetnými miliony vyvstane jeden dokonale člověk.

Tolik k teorii katastrofy. Není nám dovoleno se jí vyhýbat, je v ní přece jen jistá svoboda. Katastrofa patří mezi prubířské kameny.

## 20

Učení o lese je prastaré jako lidské dějiny, ba starší než ony. Obsahují je už úctyhodné památky, které zčásti dokážeme rozluštit až dnes. Je velkým tématem pohádek, legend, posvátných textů a mystérií. Přiřadí-li pohádky době kamenné, mýty době bronzové a dějiny době železné, pak na toto učení, máme-li pro ně oči otevřeny, narazíme

všude. A setkáme se s ním i v naší uranovské epoše, již lze označit jako éru záření.

Vždy a všude je zde vědění, že v proměnlivé krajině jsou skryta původní sídla síly a pod pomíjivým zjevem zdroje hojnosti, kosmické moci. *Toto* vědění je nejen symbolicko-sakramentálním základem církví, nerozprádá se pouze v tajných naukách a sektách, nýbrž je i jádrem filosofemat, byť jejich pojmový svět je skrz naskrz odlišný. V zásadě se redukuje na totéž tajemství, jež je otevřeno každému, kdo je jednou v životě světil, ať již bylo pochopeno jako idea, pramonáda, věc o sobě anebo dnes jako existence. Kdo se jednou dotkl bytí, překročil hranici, za níž ještě byla důležitá slova, pojmy, školy, vyznání. Naučil se však cítit to, co jim dává život.

V tomto smyslu na slově les ani nezáleží. Není zajisté náhodou, že vše, co nás svazuje s časnou starostí, se počíná tak mohutně uvolňovat, upíráme-li zrak na květiny a stromy a jsme očarováni jejich kouzlem. Tímto směrem by se měla pozdvihnout botanika. Zde je zahrada Eden, zde jsou vinice, lilie a pšeničné zrno z křesťanských podobností. Zde je pohádkový les s lidožroutskými vlky, čarodějnicemi, obry, ale též s dobrým myslivcem a houštinou Šípkové Růženky, v jejímž stínu tiše stojí čas. Zde jsou germánské a keltské hvězdy s trpytem hájů, v nichž rekové přemáhají smrt, a opět zahrada Getsemanská s olivovníky.

Ale totéž budeme hledat i jinde – v jeskyních, bludištích i na pouštích, kde sídlí pokušitel. Tady všude dlí mocný život a spatří jej ten, kdo uhádne jeho symboly. Mojžíš udeří holí do skály, z níž vyvěrá voda života. Taková chvíle pak vystačí na tisíceletí.

To vše je pouze zdánlivě rozseto po odlehklých prostorách a v prehistorii. Něco takového se mnohem spíše skrývá v každém jedinci a tradice mu podává klíče, aby uchopil sebe sama ve své nejhlubší a nadindividuální moci. Sem míří každá nauka hodná toho jména. Třebaže hmota zhoustla do zdí, které brání každému výhledu, je přesto hojnost docela blízko, neboť žije v člověku jako hřivna, jako nadčasový dědický podíl. Záleží na něm, zda se chce chopit této hole, aby se o ni na své cestě životem jen opíral, anebo zda ji chce třímat jako žezlo.

Doba nás neustále zásobuje novými podobnostmi. Odhalili jsme formy energie daleko mohutnější než všechny dosud známé. Přesto je toto vše právě jen podobností; formule, které lidská věda nalézá ve střídě časů, vedou vždy k něčemu dávno známému. Nové hvězdy, nová slunce jsou jen prchavé protuberance, které se oddělují od ducha. Zkouší člověka co do jeho absolutnosti, jeho podivuhodné moci. Stále znovu přicházejí osudové rány, jež již člověka nevolají na kolbiště jako toho či onoho, nýbrž jako člověka vůbec.

To se také jako velké téma vine hudbou: proměnlivé figury vedou k bodu, kde člověk uvolněný ve svých rozměrech z času potkává sebe sama – kde se stává sám sobě osudem. To je nejvyšší, hrozné zaklínání, které přísluší jen mistru vedoucímu branami soudu k vykoupení.

Člověk se přespříliš zaklínal do konstrukcí, zlevněl a ztratil základ, což jej přibližuje katastrofám, velkým nebezpečím a bolesti. To vše jej žene tam, kde není schůdno, ke zničení. A přec je zvláštní, že právě zde, proklínaný, odsuzovaný a šťvaný potkává sebe sama ve své nerozdílné a nezničitelné substanci. Proniká tím preludy a poznává svou moc.

## 21

Les je domovský. Toto slovo patří k těm slovům německé řeči, v nichž se skrývá i jejich protiklad. Domovské je tolik co důvěrné, chráněné ústraní, místo bezpečí. Ale neméně je to něco skrytého, a v tom smyslu hraničí s hroživým. Kde narážíme na takovéto slovní kořeny, můžeme si být jisti, že se v nich ozývá onen velký protiklad a ono ještě větší vyrovnání života a smrti, jejichž řešením se zabývají mystéria.

V tomto světle je les velkým domem mrtvých, místem ničivého nebezpečí. Úkolem psychagoga je provázet sem toho, koho vede za ruku, aby ztratil strach. Nechává jej symbolicky zemřít a vstát z mrtvých. Těsně u zmaru leží triumf. Z tohoto poznání plyne povznesení nad časné násilí. Člověk zakouší, že toto násilí mu v zásadě nemůže být na újmu, ba že je určeno jen k tomu, aby potvrdzovalo jeho nadřazenost. Je obklíčen arzenálem hrůz připravených jej pohltnout. To není obraz nijak nový. Nové světy jsou vždy jen obtahy jednoho a téhož světa. Od prvopočátku byl znám gnostikům, poustevníkům na poušti, církevním otcům a vůbec skutečným theologům. Znali slovo schopné zmocit zjev. Z hada smrti se stává hůl, žezlo, jehož se chápé vědoci.

Strach se vždy odívá maskou, stylem své doby. Temnota kosmických hlubin, vidění poustevníků, výplody Boschovy a Cranachovy obraznosti, středověká blouznění plná démonů a čarodějnic, to jsou jen články věčného řetězu úzkosti, k němuž je člověk přikován jako ke Kavkazu. A i když se osvobodí od božských nebes jakéhokoli druhu – vždy jej nadmíru lstivě provází strach. A vždy se mu ukazuje jako nejvyšší, ochromující realita. Když vejde do světa přísného poznání, bude se vysmívat duchu, který se trápil gotickými přízraky a obrazy pekla. Netuší, že je svázán týmiž pouty. Jej však pokoušejí fantomy odpovídajícím stylem poznání jakožto vědecká fakta. I když se ze starého hvězdu stává úpravný háj, ekonomická kultura, vždy je tu ztraceným děckem. Svět je jevištěm pro zástupy mikrobů; apokalypsa hrozí stejně jako dřív, třebaže teď ze strany fyzikálních machinací. Starému šílenství se dále



daří v psychózách a neurózách. A v průhledném převleku zde opět potkáváme lidojeda – nejen jako vykořisťovatele a pohůnka v mlýnech, kde se drtí kosti, v pastích této doby. Spíše jako sérologa přemítajícího uprostřed svých instrumentů a retort o tom, jak z lidské sleziny, z hrudní kosti vyrábět zázračné léky. A zase jsme ve staré Dahomeji, ve starém Mexiku.

To vše je neméně fiktivní než budova kteréhokoli starého symbolického světa, jehož pozůstatky vykopáváme z rozvalin. I ona jednou zanikne, zřítí se a cizímu zraku bude nesrozumitelná. Místo ní však z nevyčerpatelného bytí vzcházejí nové fikce, právě tak přesvědčivé, rozmanité a úplné.

Na naši situaci je významné to, že nežijeme v naprosté sklíčenosti. Stoupáme nejen k okamžikům mocného sebevědomí, ale i k přísné sebekritice. To je znakem vysokých kultur; překlenují svět snů. Ze stylu našeho vědomí dospíváme k náhledům, jaké odpovídají indickému obrazu Májina závoje anebo Zarathuštrově učení o věčné následnosti světů. Indická moudrost připisuje dokonce i vznikání a zanikání božských světových říší zrakovému klamu – pění času. Tvrdí-li Zimmer, že nám tento rozměr hlediska chybí, nelze s ním souhlasit. Pouze jej zachycujeme ve svém stylu vědomí, prostřednictvím vše drtícího postupu kritiky poznání. Zde slábnou hranice prostoru a času. Týž proces, a možná ještě hutnější a důsažnější, se dnes opakuje v obratu od poznání k bytí. Navíc je tu i vítězství cyklického pojetí dějin v historiografii. Mělo by být ovšem doplněno poznáním „historia in nuce“: téma varující v nekonečné mnohosti času a prostoru je jedno a totéž, a v tomto smyslu existují nejen dějiny kultur, nýbrž i dějiny lidstva, jež jsou právě dějiny substantiální, dějiny v jádře, dějiny člověka. Ty se opakují v každé životní cestě.

Tak se znovu vracíme ke svému tématu. Lidský strach vždy, všude a v každém srdci je jeden a týž, je to strach před zánikem, strach před smrtí. To zaslechneme již u Gilgameše, ozývá se to v XC. žalmu a při tom také zůstává až do naší, dnešní doby.

Překonání strachu před smrtí je proto zároveň překonáním každé jiné úzkosti; všechna ta hrůza má význam jen vzhledem k tomuto základnímu problému. Proto je lesní chůze v prvé řadě cestou smrti. Vede těsně až na práh smrti – a musí-li to být, i přes něj. Podaří-li se tuto linii překročit, rozevře se les jako záštita života ve své nadskutečné plnosti. V tom spočívá nadbytek bohatství světa.

Tuto pravdu respektuje každé skutečné vedení: dokáže přivést člověka k bodu, kde poznává skutečnost. Zřejmě to bude zvláště tehdy, spojí-li se nauka s příkladem – když pokořitel strachu vchází do říše mrtvých, jak vidíme na Kristu jako výsostném zakladateli. Z pšeničné-

ho zrna, jež zemřelo, vzchází nikoli tisícery, ale nekonečný plod. Zde došlo k doteku s nadbytečným bohatstvím světa, k němuž se vztahuje každé plození jako symbol časný i čas pokořující zároveň. Ten následovali nejen mučedníci silnější než stoici, silnější než císařové, než statisíce, které je vrhaly do arény. Ten následovaly i miliardy, jež umíraly s důvěrou. To účinkuje i dnes mnohem nutivěji, než se na první pohled zdá. A i když se hroutí chrámy, zbývá vědění, dědictví v srdci a podobno katakombám podkopává paláce despotů. Již proto si smíme být jisti, že čiré násilí podle antického vzoru nemůže triumfovat stále. Touto krví se do dějin vlila substance, a proto právem počítáme od tohoto data jako od bodu obratu. Zde se plně uplatňuje plodnost theogonií, mytické plodivé síly. Oběť se bude opakovat na nespočetných oltářích.

Hölderlin v jedné básni chápe Krista jako převýšení héraklovské a dionýské moci. Héraklés je původní kníže, na nějž jsou v boji proti Titánům odkázáni i bohové. Vysušuje bažiny, staví kanály a pouště obrací v sídla tím, že zabíjí příšery a obludy. Je prvý z héroů, na jejichž hrobech stojí polis a jejichž ctění ji udržuje. Každý národ má svého Hérakla a dosud jsou to hroby, z nichž stát čerpá sakrální lesk.

Dionýsos je pánem svátku, je vůdcem slavnostních průvodů. Obrací-li se k němu Hölderlin jako k duchu obce, třeba tomu rozumět tak, že k obci patří i mrtví, ba právě oni. To je ona aura, která obklopuje Dionýsův svátek, je to nejlubší pramen radosti. Brány říše mrtvých se do široka rozevrou a odtud tryská zlatý přebytek. To je smysl révy, v níž se sjednocuje moc země a slunce, smysl masek, velké proměny a návratu.

Z lidí třeba jmenovat Sókrata, jehož vzor plodně zapůsobil nejen na stoiky, ale i na smělé duchy všech dob. Ať je náš názor na jeho život a učení jakýkoli, jeho smrt patří k největším událostem. Svět je uspořádán tak, že předsudek a vášně si vždy budou žádat krev, a vezme, že na tom se nic nezmění. Mění se možná argumenty, ale tupost drží svůj tribunál věčně. Lidé budou vypořádání, protože si neváží bohů, potom protože neuznávají nějaké dogma, potom protože se prohřešují proti teorii. Neexistuje žádné velké slovo a žádná vznešená myšlenka, jejichž jménem ještě nebyla prolita krev. Sókratovské vědění je vědění o neplatnosti soudu, o neplatnosti ve vznešenějším smyslu, než jaký kdy může dát lidské pro a proti. Pravý soud byl vysloven na samém počátku: týká se povýšení oběti. Usilují-li proto moderní Řekové o revizi tohoto výroku, toliko se tím o jednu další rozmnožují nepotřebné marginálie k dějinám světa, a to v době, kdy je prolévána nevinná krev v prouděch. Tento proces je věčný a podlost, která mu předsedá, potkáme na každém rohu, v každém parlamentu i dnes. Že by se to dalo změnit – toť myšlenka, která odedávna vyznačuje ploché myslitele. Lidská velikost musí být vždy znovu dobývána v zápase. Vítězí, když přemůže nápor

spřodnosti ve vlastní hrudi. Zde leží pravá historická substance, v setkání člověka se sebou samým, tj. se svou božskou silou. To je třeba znát, chceme-li učit dějinám. Toto nejhlubší místo, kde se ozývá a radí hlas slovy nepostižitelný, nazýval Sókratés svým daimoniem. Také bychom je mohli nazvat: les.

Jaký má pro dnešního člověka význam, nechá-li se vést vzorem pokořitelů smrti, vzorem bohů, reků a mudrců? Znamená to, že se uvazuje v účast na odporu proti času, ale nejen tohoto, nýbrž i času vůbec, jehož základní mocí je strach. Každý, i jakkoli odvozený strach, je v jádře strachem před smrtí. Zdaří-li se člověku dobýt si zde prostor, prosadí se tato svoboda i na každém jiném poli, kde vládne strach. Pak padnou ti obři, jejichž výzbrojí je děs. I to se v dějinách opakuje stále.

Leží v povaze věcí, že výchova se dnes zaměřuje na pravý opak. Nikdy nepanovaly tak podivné představy o výuce dějin. Zámyslem všech systémů je podvázat metafyzické přítoky, je to domestikace a drezúra v kolektivním smyslu. I tam, kde je Leviathan odkázán na směřlost, jako třeba na bitevním poli, bude pomýšlet na to, aby válečníku předestíral jiné a silnější ohrožení, které by jej udrželo na místě. V takových státech se pak spoléhá na policii.

Velká osamělost jednotlivce patří k charakteristickým rysům doby. Je obklíčen, sevřen strachem, který se proti němu sune jako zdi. Bere na sebe formy reálné – ve věznicích, v otroctví, v bitevním kotli. Jsou ho plné myšlenky, vnitřní dialogy a snad i deníky z těch let, kdy nelze důvěřovat ani nejbližším.

Zde naráží politika na jiné dimenze – ať jsou to třeba přírodní dějiny anebo dějiny démonů a jejich hrůzy. Přece však tušíme blízkost mocnějších, spásných sil. Děs je právě výzvou k probuzení, je znamením zcela jiného nebezpečí než je to, které předstírá historický konflikt. Děs se podobá naléhavým otázkám, jež jsou kladeny člověku. Odpověď nemůže z člověka sejmut.

## 22

Na této mezi skládá člověk svou zkoušku z teologie, lhotejno, zda o tom má jasno či nikoli. Ostatně není třeba přikládat slovu takovou váhu. Člověk je dotazován na své nejvyšší hodnoty, na to, jak pohlíží na svět vcelku a na vztah své existence k němu. To se nepotřebuje dít slovy, ba cosi takového se slovu vymyká. Nejde tu ani o formulaci odpovědi, tj. o vyznání.

Odhlížíme tedy od církvi. V naší době a právě v ní jsou k dispozici významná svědectví o tom, že v nich ještě tkví nevyčerpatelný statek. K těmto svědectvím patří především chování jejich protivníků, v prvé

řadě státu usilujícího o neomezenou moc. To s sebou nutně nese pronásledování církvi. Za této situace se pak s člověkem smí zacházet jako se zoologickou bytostí, ať už jej panující teorie klasifikují z hlediska ekonomického či jiného. Odtud vede cesta do oblastí nejprve čirého utilitarismu a nato bestiality.

Na druhé straně je tu charakter církve jakožto instituce, lidského zařízení. V tomto smyslu jí vždy hrozí zkosnatění a proto i vysychání dárných sil. Odtud chmurnost, mechaničnost a nesmyslnost mnohé bohoslužby, nedělní trýzeň, sektářství. Přitom je napadnutelná právě institucionálnost; stavba podrytá pochybováním se přes noc zhroutí, nebyla-li už prostě přeměněna v muzeum. Musíme počítat s dobami a s prostorami, kde už církev nebude existovat. Stát se pak musí vyrovnávat s nutností zaplnit svými prostředky takto vzniklé či zjevivší se prázdno – počínání, na němž ztroskotá.

Pro ty, kdo se nespokojí takovouto hrubou krmí, zbývá situace lesní chůze. K ní může být donucen člověk kněžského povolání, jenž se domnívá, že bez svátosti není vyšší život možný a jenž chápe svůj úřad jako tišení tohoto hladu. To vede do lesa a k existenci, která se v pronásledování stále navrácí a mnohokrát již byla popsána, například v historii sv. Polykarpa anebo v pamětech znamenitého d'Aubigné, štolby Jindřicha IV. Z novějších by tu bylo třeba jmenovat Grahama Greena a jeho román „Moc a sláva“, který se odehrává v tropech. Les je v tomto smyslu přirozeně všude; může být i ve velkoměstské čtvrti.

Běží ale o potřebu každého jednotlivce, pokud není srozuměn se zoologicko-politickým začleněním. Tím se dotýkáme jádra moderního utrpení, velké prázdnoty, kterou Nietzsche nazval rozrůstáním pouště. Poušť narůstá: to je jeviště civilizace a jejích prázdných vztahů. V této krajině bude otázka po vytrácení cest zvláště palčivá, zvláště naléhavá: „Poušť narůstá, běda tomu, kdo v sobě tají poušť“.

Je dobré, je-li církev s to vytvářet oázy. Mnohem lepší je však, nespokojí-li se člověk ani s tímto stavem. Církev může skýtat asistenci, nikoli existenci. I zde jsme, institucionálně vzato, ještě na lodi, ještě v pohybu; klid je teprve v lese. Jen v člověku dochází k rozhodnutí; nikdo mu je nemůže odejmout.

Poušť narůstá: přibývá vyprahlých a neplodných kruhů v dřevě. Teď mizí smysluplná předpolí: zahrady, jejichž plody se lehkomyšlně živíme, prostory vybavené vyzkoušenými nástroji. Nato dochází ke zpochybnutí zákonů, nástroje jsou rázem dvousečné. Běda tomu, kdo v sobě tají poušť: kdo, byť v jediné buňce, při sobě nemá nic z oné prasubstance, která provždy zaručuje plodnost.



Nikdo z živých se nevymkne dvěma prubířským i mlýnským kamenům: zoufání a bolesti. To jsou dva velké nástroje nihilistické redukce. Tou třeba projít. V tom záleží úkol, maturita pro nový věk. Této úlohy nebude nikdo ušetřen. Proto jsou mnohé státy na zemi mnohem pokročilejší než jiné, možná právě ty, které pokládáme za zaostalé. To patří do kapitoly o zrakových klamech.

Jak zní ona hrozivá otázka, kterou člověku klade nicota? Je to stará hádanka, kterou Sfínx předložila Oidipovi – zda zná jméno té zvláštní bytosti, jež se pohybuje časem. Podle dané odpovědi bude buď pozřen nebo korunován. Nicota chce vědět, zda jí člověk dorostl, zda jsou v něm živé elementy, které vzdorují času. V tomto smyslu jsou nicota a čas identické; je správné, že se s velkou mocí nicoty dostává i času plnější hodnoty, byť po nepatrných zlomcích. Zároveň se množí aparáty, to znamená arzenál času. Na tom je založen omyl, že aparáty, zvláště strojová technika, ničí svět. Pravdou je ale opak: aparáty se neúměrně rozrůstají a doléhají na nás z téměř bezprostřední blízkosti, protože opět přišlo na prastarou otázku kladenou člověku. Jsou to svědkové, nástroje, kterých má zapotřebí doba, aby smyslům předvedla svou přemoc. Odpoví-li člověk správně, ztratí aparáty svůj magický lesk a podvolí se jeho ruce. To si musíme uvědomit.

Stěžejní otázka je tato: čas se táže člověka po jeho moci. Jde k jádru. Všechno to, co přichází z říše nepřátel, zbraně, nouze, to patří k režii, která předvádí toto drama. Člověk bezpochyby pokoří čas i tentokrát a vykáže nicotu do jejího doupěte.

K charakteristickým rysům dotazování patří osamělost. Zvláště pozoruhodná je v těch dobách, kdy kvete kult společnosti. Že však právě kolektiv vystupuje jako něco nelidského, to patří ke zkušenostem, jichž ušetřen zůstává jen málokdo. Je to podobné paradoxon jako to, že úměrně k nesmírnému dobývání prostoru se víc a více úží svoboda jednotlivce.

Konstatováním této osamělosti bychom mohli kapitolu uzavřít, neboť nač se dotýkat poloh, k nimž není nástroje ani duchovního vůdce. Že tomu tak je, se mlčky uznává a existují věci, o nichž raději nemluvit. K pozitivním rysům dnešního člověka patří jeho odpor k extrémním povšechnostem, jeho střízlivá potřeba duchovní čistoty. K tomu přistupuje vědomí, které pozná i nejslabší falešný tón. V tomto ohledu lidé ještě neztratili stud.

A přece běží o fórum, na němž se děje cosi významného. Snad bude později pocíťována jako nejsilnější právě ta část naší literatury, jež vůbec nevzešla z literárních úmyslů: zprávy, dopisy, deníky, které vzni-

kaly při velkých štvanicích, v obklíčení, v rasovných našeho světa. Dospěje se k poznání, že v „de profundis“ dosáhl člověk hloubky, která spočívá na fundamentální pevnině a láme obrovskou moc zoufalství. Následkem je pak ztráta úzkosti.

Jak vypadá takový počátek, třebaže ztroskotavší, ukazují poznámky nalezené ve světlíku vězení Pettera Moena, Nora, který zemřel v německém zajetí a jehož bychom mohli označit za duchovního následovníka Kierkegaardova. Vždy musela pomoci šťastná náhoda, zůstaly-li zachovány listy toho druhu jako například hraběte Moltka. Jako skulinou nám dávají nahlédnout do zdánlivě zaniklého světa. Lze předvídat, že se k nim přidruží i dokumenty z bolševického Ruska, které doplní to, co se domníváme, že odtamtud známe, a dají tomu dosud neznámý smysl.

Jiná otázka zní, jak připravit člověka na cesty, které jej zavedou do tmy a do neznáma. To je úkol, jehož řešení čekáme především od církví, úkol, který byl ve velkém počtu známých a mnohem větším počtu neznámých případů již vyřešen. Potvrdilo se, že církve i sekty jsou s to skýtat větší moc, než je ta, která se dnes nazývá světovým názorem, což většinou znamená: přírodověda povýšená na všeobecné smýšlení. Proto vidíme, jak tyranie hněvivě pronásleduje i tak nevinné bytosti jako jsou svědkové Jehovahi – táž tyranie, která vyhrazuje čestná místa atomovým badatelům.

Svědčí o dobrém instinktu, že se mládež znovu začíná zabývat kultury. I kdyby se měla ukázat neschopnost církví poskytnout tomu prostor, je pohyb sám důležitý, protože umožňuje srovnávání. Zde se ukazuje, co bylo možné a čeho se lze nadít. To, co bylo možné, poznáváme dnes jen na omezeném poli, především na poli dějin umění. Že v porovnání s tvůrčí prásilou neznamenaají všechny ty obrazy, paláce a muzeální města nic, v tomto měli ovšem futuristé pravdu. Velký proud, který po sobě zanechal tyto útvary jako pestré mušle, je ale nepřemožitelný – a hluboko pod zemí proudí dál. Člověk jej objeví, půjde-li do sebe. Tvoří tím jeden z bodů, kde jsou v poušti možné oázy.

Dále je třeba počítat s rozsáhlými oblastmi, v nichž již církve vůbec nejsou anebo kde se redukovaly na orgán tyranie. Důležitější však je uvážit, že u mnohých dnes žije silná potřeba kultovních forem, ač současně církve odmítají. Pociťuje se, že v existenci něco chybí a na tom se zakládá onen pohyb kolem gnostiků, tvůrců sekt a apoštolů, kteří více či méně úspěšně přejímají roli církví. Dalo by se říci, že vždy existuje určitá míra víry, kterou legitimně uspokojují církve. Nyní se

však tato uvolněná síla váže na vše a na každého. Odtud lehkověrnost moderního člověka při současné nevěře. Věří tomu, co je psáno v novinách, ale ne tomu, co ve hvězdách.

Vzniklou mezeru pocituje i život plně sekularizovaný, proto nechýbí pokusy zacelit ji prostředky, které jsou po ruce. Taková kniha jako například „Anonymní náboženství“ od Bryho dává nahlédnout do světa, v němž věda víc a více vyklízí pole a kde získává ta síla, která staví kaple. Často jsou to dokonce stejné osoby, v nichž věda získává i ztrácí, což lze například sledovat na životních osudech Haeckelových nebo Drieschových.

Protože toto chřadnutí víry na sebe upozorňuje především jako utrpení, není divu, že se k němu obracejí zvláště lékaři, a to s důvtipnými systémy zkoumání hlubin a na nich založenými léčebnými postupy. Mezi typy nemocných, kteří je vyhledávají, stojí na jednom z předních míst ten, kdo chce zabít otce. Marně budeme hledat onoho druhého, který otce ztratil a jehož utrpení tkví v neznalosti této ztráty. Právem marně, neboť medicína zde vypovídá službu. V každém dobrém lékaři musí sice být něco z kněze, avšak připadnout na myšlenku nahrazovat kněze může lékař až tehdy, kdy přišlo vniveč rozlišení mezi spásou a zdravím. Byť se tedy pomýšlí na napodobení všech těch rozmanitých duchovních prostředků a forem, jako jsou zpytování svědomí, zpověď, meditace, modlitba, extáze prostřednictvím terapeutických metod, nikdy nepostihnou víc než symptomy, pokud ovšem neuškodí.

Odkazem na zázvěti, k němuž je ztraceno spojení, se vyhlodanost ještě rozšíří. Důležitější je vylíčení bolesti, diagnóza – přesný popis toho, čeho jsme pozbyli. Je pozoruhodné, že jej spíše a věrojatněji než u theologů nalezneme u spisovatelů – od Kierkegaarda po Bernanose. Bylo již řečeno, že bilance je dosud jasná jen v oblasti dějin umění. Třeba ji však ukázat i pokud jde o sílu jedince. Tento úkol však nelze hledat v oboru etiky; leží v oboru existence. Člověk, který žije, ne-li přímo na poušti, tedy alespoň v pásmu zakrnění, například v průmyslovém městě, a na nějž padne byť jen odlesk, závan nesmírné moci bytí: takový člověk počíná tušit, že mu cosi chybí. To je nejpřednější podmínka toho, aby se dal do hledání. Že mu theolog odstraní oční zákal, je důležité proto, poněvadž pouze tak se hledajícímu otevírá vyhlídka na dosažení cíle. Všechny ostatní fakulty, od praktických instancí zcela odhlédnuto, mu předestírají jen klamné obrazy. Jako by patřilo k velkému kursu člověka, že napřed musí absolvovat množství takových obrazů – utopické výlety, jichž perspektivu zjasňuje pokrok. Ať je mu předstírána moc nad světem, vzorné termití státy anebo věčné říše míru – to vše se ukáže jako fantóm, chybí-li opravdový úkol. Němci v tomto

ohledu zaplatili veliké školné a pokud je opravdu takto chápou, pak přece snad nikoli nadarmo.

Theolog musí počítat s člověkem dneška – především s tím, který nežije v rezervacích anebo v místech nižšího tlaku. Jde tedy o toho, kdo se sytil bolestí a pochybností a jehož mnohem spíše než církev formoval nihilismus, přičemž nechme stranou otázku, kolik nihilismu se skrývá v církvích. Tento člověk nebude příliš vyvinut eticky a duchovně, ovšem zato mu nechýbí přesvědčivé floskule. Bude bdělý, inteligentní, aktivní, nedůvěřivý, amúzický, instinktivně bude znevažovat vyšší typy a ideje, dbát na svůj prospěch, žádat jistotu a bude snadno ovládnán propagandistickými hesly, jejichž časté prudké změny sotva pozoruje, plný lidumilných teorií, ale přesto se sklonem sáhnout po hrůzném, právem státním ani mezinárodním neomezovaném násilí tam, kde jeho systém narušuje bližní či soused. Přitom má ustavičně pocit, že jej až do nehlubších snů pronásledují zlovolné moci, ztrácí schopnost potěšení a neví, co jsou to svátky. Na druhé straně ovšem třeba uvést, že se v mírových dobách těší technickému komfortu, že se významně zvýšil průměrný věk, že je všeobecně uznávána zásada teoretické rovnosti a že na mnohých místech země lze studovat modely života, kterému co do pohodlí všech vrstev, osobní svobody a automatické perfektnosti není rovno. Není nemožné, že se tento styl rozmůže po titánském věku techniky. Vzdor tomu však člověk chřadne a v tom tkví ona zvláštní šed' a beznadějnost jeho existence, která na mnoha místech a dokonce i v mnohých zemích houstne tak, že tu vymírá smích a máme pocit, jako bychom prodlévali v podsvětích, která ve svých románech popisuje Kafka.

Dát tomuto člověku tušit, oč je i při optimálním uspořádání oloupen a jaká konkrétní síla se v něm skrývá – to je ona theologická úloha. Theolog je ten, kdo zná kromě nízké ekonomie také vědu o přebytku, záhadu věčných pramenů, které jsou nevyčerpatelné a vždy blízké. Theologem se rozumí vědoucí – vědoucí v tomto smyslu je například malá prostitutka Soňa, která otevírá v Raskolnikovovi poklad bytí a dokáže jej pro něho vyzdvihnout. Čtenář cítí, že se toto vyzdvížení pokladu zdařilo nejen na zemi, ale i v transcendenci. To je románová velikost; ostatně dílo Dostojevského je vůbec jakoby jeden z vlnolamů, o než se rozbíjí blud času. To jsou vloh, které po každé nové katastrofě vycházejí vždy zřetelněji najevo a jimiž ruské pero dobylo světové úrovně.



V blízkosti nultého poledníku, v níž stále ještě prodléváme, nemá víra žádné krytí; zde budou žádány důkazy. Dalo by se také říci, že se tu věří na důkazy. Zdá se, že roste počet duchů, vědoucích, že i z technického hlediska disponuje duchovní život formami, jež mají větší působnost než vojenská disciplína, sportovní trénink anebo rytmus světa práce. Věděl to Ignatius a ještě dnes žijí z tohoto vědomí zakladatelé sekt a vůdci malých skupin, jejichž intence nesnadno posuzovat, abychom uvedli nějaký příklad, třeba Gurdjieff, v mnoha ohledech pozoruhodný Kavkazan.

Jakou výzbroj dát do rukou těm, kdo živě prahnou vymanit se z pustiny racionalistických a materialistických systémů, avšak ještě se podrobují tlaku jejich dialektiky? Jejich utrpení totiž jim zvěstuje nějaký vyšší stav. Existují metody, jak je v tomto směru posílit, a nevádí, že jejich nácvik je zprvu mechanický. Je tu podobnost s oživovacími pokusy na utopencích, s nimiž se také nejprve cvičí. Pak se vrací dech a srdce začíná bít.

Naznačuje se tu možnost nového řádu. Podobně jako protireformace ve své podstatě korespondovala s reformací a jí byla posilována, je myslitelný i takový duchovní pohyb, jenž vyhledává nihilismus jako své pole a opírá se o něj jako zrcadlový obraz bytí. S tím, kdo byl vychován žargonem vědy, je záhodno zacházet stejně, jako když misiónář mluví s domorodcem jeho jazykem. Zde je ovšem hned patrné, že církev nedrží krok s vědami. Ale na druhé straně se mnohé speciální vědy dostávají do oblasti, kde je možná rozprava o základních problémech.

Bylo by třeba si přát dílo například s titulem „Malý katechismus pro ateisty“. Kdyby byl takový počín ze strany silné duchovní moci předsunut jako vysunutá tvrť, působil by i proti nesčetným gnostickým duchům, jejichž úsilí jde tímto směrem. Mnohé rozdíly tkví prostě v terminologii. Důsledný ateista je vždy přijatelnější než indiferentní průměr, a to proto, poněvadž přemítá o světě jako celku. Kromě toho se u něho nezdá shledáváme s postojem, který popřává místo vznešenému; z tohoto důvodu jsou také ateisté 18. věku skutečně silní duchové a jsou příjemnější než ateisté devatenáctého století.

Verdiktem lesního chodce jest: „Zde a nyní“ – je to člověk svobodně a neodvisle akce. Viděli jsme, že k tomuto typu můžeme počítat jen zlomek obyvatelstva, a přece se zde tvoří malá, automatismu čelící elita, na níž ztroskotává čisté násilí. To je *stará* svoboda ve střídě časů;

substanciální, elementární svoboda, která vyrůstá ve zdravých národech, jestliže zemi utiskuje tyranie politických stran anebo cizích dobyvatelů. Není to svoboda pouze protestující či emigrující, nýbrž svoboda, která chce podstoupit boj.

To je rozdíl, který zasahuje i do sféry víry. Lesní chodec si nemůže dovolit žádnou indiferenci, která charakterizovala uplynulou epochu podobně jako neutralita malých států či pevnost za politický delikt. Chůze lesem vede k tvrdým rozhodnutím. Úlohou lesního chodce je vytyčit proti Leviathanovi měřítko svobody platné pro budoucí epochu. *Tomuto* protivníku se nelze vyrovnat pouhými pojmy.

Odpor lesního chodce je absolutní, nemůže počítat s žádnou neutralitou, žádným pardonem, žádnou pevností. Nečeká, že nepřítel přijme argumenty, natož že bude postupovat rytířsky. Ví také, že trest smrti v jeho případě nebude zrušen. Lesní chodec zná novou osamělost, jakou především s sebou přináší satansky rozrostlé zlo – jeho sepětí s vědou a světem strojů, jež sice nevnaší do dějin žádné nové elementy, jistě však nové úkazy.

To vše nemůže ladit s nezaujatostí. V takové situaci nelze čekat ani na církev anebo na duchovní vůdce a knihy, jež se snad připojí. Ale jejím ziskem je to, že z načteného, jen cítěného a jen věřeného vede k pevným obrysům. Účin je patrný už v rozdílu mezi oběma světovými válkami, alespoň pokud jde o německou mládež. Po roce 1918 jsme pozorovali silný duchovní pohyb rozvíjející vlohly ve všech táborech. Nyní je nápadné především mlčení, zvláště mlčení mladých, kteří přece ve svých bitevních kotlech a zabíjáckých věznicích viděli mnoho neobyčejného. A přesto má toto mlčení větší váhu než ideový rozvoj, dokonce větší váhu než umělecká díla. Viděli tam nejen zhroucení národního státu, viděli i jiné. Dotek s nicotou, všech líčidel zbavenou nicotou našeho století byl jistě vyličen v řadě klinických zpráv, přesto lze předvídat, že dá ještě užrát i jiným plodům.

Již častěji jsme si posloužili obrazem člověka setkávajícího se se sebou samým. Je vskutku důležité, aby každý, kdo stojí před něčím těžkým, nabyt přesného pojmu o sobě samém. Člověk z lodi si tu musí vzít měřítko podle muže z lesa, a to znamená: člověk civilizace, člověk pohybu a historického jevu se musí poměřit se svou setrvávající a nadčasovou podstatou, která se ukazuje a obměňuje v dějinách. To je radost silných duchů, k nimž lesní chodec patří. V tomto ději se odluka zamýšlí nad pravzorem, z něhož vychází a v němž je neporušena – anebo zděděna nad tím, co je v základu všeho dědictví.

Toto setkání je jedinečné a v tom je jeho kouzlo, není při něm žádný notář, žádný duchovní a žádný hodnostář. V této osamělosti je člověk suverénem, ovšem jen za předpokladu, že zná své postavení. V tomto smyslu je synem otce, je pánem nad zemí, podivuhodně stvořeným tvorem. Při takovém setkání ustupuje do pozadí i sociálně. Člověk na sebe znovu přebírá kněžské a soudcovské moci jako za nejstarších dob. Vystupuje z abstrakcí, funkcí a pracovního zařazení. Vztahuje se k celku, k absolutnu, a v tom tkví pocit velkého štěstí.

Rozumí se, že takovému setkání není přítomen ani lékař. Co se zdraví týče, je pravzorem, který v sobě každý nosí, jeho neporušená, mimo čas a jeho úskalí stvořená tělesná schránka sálající do tělesného zjevu, jež ovlivňuje také léčení. Do každého uzdravení zasahují tvořivé síly.

V situaci dokonalého zdraví, jaká už se přihází jen zřídka, má člověk vědomí tohoto vyššího formování, jehož aurou je zřetelně obklopen. Ještě u Homéra nalezneme znalost takové svěžesti, která oživuje jeho svět. Vidíme, že je s ní spojena svobodná radost a čím více se rekové blíží bohům, tím více získávají na nezranitelnosti – jejich tělo se stává duchovnějším.

I dnes odvisí správná léčba od tohoto vztahu, a je proto důležité, aby se jím člověk, alespoň tuchou, nechával vymezit. Nemocný a nikoli lékař je suverénem, tím, kdo skýtá spásný lék, jež rozesílá z neporušitelných sídel. Ztracen je teprve tehdy, když *sám* ztratí přístup k těmto pramenům. V agonii se člověk často podobá bloudícímu a hledajícímu. Ať zde či tam, svůj východ nalezne. Viděli jsme již nejednoho se uzdravit, kterého lékaři odepsali, ale ten, kdo se vzdal sám, se neuzdraví nikdy.

Nejlepším receptem pro zdravého je vyhýbat se lékařům, spoléhat na pravdu těla, ale ovšem naslouchat i jejich radám. Totéž platí i pro lesního chodce, který se musí hotovit k situacím, v nichž jsou všechny nemoci, s výjimkou smrtelných, pokládány za luxus. Ať si už o tomto světě nemocenských pokladen, pojišťoven, farmaceutických továren a specialistů myslíme cokoli, silný je pouze ten, kdo se bez toho všeho dokáže obejít.

Podezřelý a rostoucí měrou nabádající k obezřetlosti je stále větší vliv, který začíná prosazovat stát ve zdravotnickém provozu, většinou pod pláštěm sociálním. K tomu přistupuje, že následkem dalekosáhlého zprošťování lékařů ze slibu mlčenlivosti musíme při všech konzultacích radit k nedůvěře. Neboť nikdy nevíme, do jaké statistiky, a nejen lékařské, budeme zaneseni. Celý tento lékařský provoz s dosazenými a špatně placenými lékaři, na jejichž léčení dozírá byrokracie, je podezřelý a může se přes noc úzkost vzbuzujícím způsobem změnit, a to nejen v případě války. Není přinejmenším nemožné, že vzorně vedené

kartotéky pak znovu poskytnou podklady, na jejichž základě mohou být lidé internováni, kastrováni anebo likvidováni.

Nesmírná obliba šarlatánů a zázračných doktorů se dá vysvětlit nejen lehkověrností mas, ale také nedůvěrou k lékařskému provozu a zvláště ke způsobu jeho automatizace. Tito kouzelníci, ať již provozují své řemeslo jakkoli nejspíše, se odlišují nejméně dvojím: za prvé tím, že nemocného pojmají jako celek, a za druhé tím, že vyléčení prezentují jako div. To právě odpovídá dosud ještě zdravému instinktu a na tom se také zakládá uzdravení.

Něco podobného je samozřejmě možné i v rámci školské medicíny. Každý, kdo léčí, spolupůsobí na zázraku, ať svými přístroji a metodami anebo navzdory jim, a získá mnoho, uvědomí-li si to. Mechanismus může být prolomen, zneškodněn, či dokonce učiněn užitečným všude tam, kde se objevuje lékař s lidskou substancí. Toto bezprostřední přiklonění ovšem ztěžuje byrokracie. Nakonec je tomu ale tak, že „na lodi“ či na galěře, na níž žijeme, lidé ustavičně prolamují funkcionalitu – svou dobrotou, svou svobodou anebo svou odvahou k bezprostřední odpovědnosti. Lékař, jenž se poněkud proti předpisu věnuje nemocnému, dává snad právě tím svému prostředku magickou moc. A skrze toto vynořování z funkcionality právě žijeme.

Technik počítá s jednotlivými výhodami. Na velkém účtu to však často vypadá jinak. Plyne opravdu nějaký zisk ze světa pojišťování, očkování, úzkostlivé hygieny a vysokého průměrného věku? Nemá smyslu se o to přít, neboť tento svět se bude formovat dál a ideje, na nichž je založen, nejsou ještě vyčerpány. Loď popluje navzdory katastrofám dál. S katastrofami však přichází obrovské vyhlazování. Potápí-li se loď, mizí i lékárna. Záleží na něčem jiném, například na tom, abychom několik hodin přestáli v ledové vodě. Mnohokrát očkovaná posádka zbavená choroboplodných zárodků, navyklá na léky a s vysokým průměrným věkem má menší naději než ta, která toto vše nezná. Minimální úmrtnost v klidných dobách není měřítkem skutečného zdraví; přes noc se může zvrátit ve svůj opak. A je dokonce možné, že zplodí dosud nepoznané epidemie. Napadena bude tkáň národů.

Zde se také otevírá vyhlídka na jednu z největších hrozeb naší doby, přelidnění, jak je ve své knize „Sto miliónů mrtvých“ vidí například Bouthoul. Před hygienou stojí úkol postavit hráz masám, jejichž vznik umožnila. Ale tím překračujeme téma lesní chůze. Kdo s ní počítá, pro toho se nehodí skleníkový vzduch.



Způsob, jímž pojmy a věci mění přes noc svou tvář, jímž zrají jiné než očekávané následky, je znepokojivý. Je to znak anarchie.

Podívejme se třeba na práva a svobody jednotlivce v jeho vztahu k autoritě. Jsou vytčeny ústavou. Musíme však vždy znovu a bohužel i nadále počítat s porušováním těchto práv, ať již státem anebo politikou stranou, která stát uchvátila, cizím agresorem anebo kombinovanými ataky. Lze asi říci, že masy, přinejmenším u nás, se nacházejí v situaci, v níž ani porušování ústavy nevnímají. Kde toto vědomí zaniklo, tam je uměle obnovit nelze.

Porušování práva může mít také legální nátěr, například tím, že vládnoucí strana docílí většinové změny ústavy. Většina může mít plné právo, a přitom konat bezprávi: tento rozpor prostý člověk nepochopí. Ani při hlasování již často nelze určit, kde přestává právo a začíná násilí.

Útlak se může zvolna zotřovovat a vůči určitým skupinám vystupovat jako čirý zločin. Kdo mohl sledovat tyto masově schvalované akty, ten ví, že tradičními prostředky lze proti nim podniknout jen málo. Nelze čekat od každého etickou sebevraždu, a především ne tehdy, je-li mu doporučována ze zahraničí.

V Německu je či alespoň byl otevřený odpor proti vrchnosti zvláště nesnadný, neboť tu ještě z dob legitimní monarchie přechází úcta ke státu, která má vedle svých stinných stránek i určité výhody. Jedinci bylo proto zatěžko chápat, že by po obsazení vítěznými mocnostmi mohl být popotahován pro svůj chatrný odpor nejen obecně, jako kolektivní viník, ale i individuálně, třeba proto, že stále zastával své místo – úředníka anebo kapelníka.

Tuto výtku, ať je jakkoli groteskní, je-li dovedena do svých důsledků, nelze chápat jako kuriozitu. Běží tu naopak o nový rys našeho světa a lze se jen přimlouvat za to, abychom jej měli stále na očích tam, kde není nouze o veřejné bezprávi. Jednou – ze strany okupantů – hrozí takovému člověku pověst kolaboranta, a jindy – ze strany politických stran – pověst souběžce. Tak dochází k situacím, kdy se jedinec dostává mezi Scyllu a Charybdu; likvidace mu hrozí jak za účast, tak za absenci.

Od jedince se tak očekává velká odvaha; žádá se po něm, aby sám, i proti moci státu, podal pomocnou ruku právu. Budou pochybnosti, zda se takoví lidé vůbec najdou. Oni se však objeví a jsou pak lesními chodci. Do obrazu dějin vstupuje tento typ i proti své vůli, neboť útlak dosahuje forem, jež už nedávají na vybranou. Musí k tomu ovšem přistoupit присвоjení. I Vilém Tell se dostal do konfliktu proti své vůli.

Pak se však osvědčil jako lesní chodec, jako jedinec, na němž si národ uvědomil svou původní sílu tváří v tvář despotovi.

Je to zvláštní obraz: jedinec anebo více jedinců, kteří se staví do zbraně proti Leviathanu. Ale právě zde se projevují místa, kde je kolos ohrožen. Neboť vezme, že i sebenepatrnější počet skutečně odhodlaných lidí se může stát hrozbou nejen morálně, ale i fakticky. V poklidných dobách to vidíme jen na zločincích. Zas a zas jsme svědky toho, že dva, tři apači rozbouří velkoměstskou čtvrť a způsobí vleklé obléhání. Když se teď ale poměry mění, protože kriminalita se zahnízdila v úřadech a do zbraně se staví řádní lidé, mohou z toho vyplynout neporovnatelně větší důsledky. Víme, do jakého zmatku uvedlo Napoleona Malletovo povstání, povstání jedince, ale neohroženého.

Přijmeme jako předpoklad, že v nějakém městě, nějakém státě ještě žije jistý, byť nepatrný počet skutečně svobodných mužů. V tomto případě by bylo pošlapání ústavy spojeno se značným rizikem. Potud lze podepřít teorii kolektivní viny: možnost porušovat právo je nepřímou úměrná svobodě, na kterou narazí. Útok na nedotknutelnost, ba posvátnost obydlí v těch formách, které byly jako čistě úřední opatření možné v Berlíně roku 1933 uprostřed milionové populace, byl ve starém Islandě nemyslitelný. Jako chválihodná výjimka zasluží zmínky mladý sociální demokrat, který na dvorku domu, kde žil v nájmu, postřílel půl tuctu tak zvaných výpomocných policistů. Měl ještě účast na substantiální staroněmecké svobodě, kterou teoreticky oslavovali jeho protivníci. Nenaučil se tomu přirozeně ani z programu své strany. Rozhodně však nepatřil k těm, o nichž říká Léon Bloy, že běží za advokátem, zatímco znásilňují jejich matku.

Kdyby se bývalo dalo v každé berlínské ulici počítat být s jediným takovým případem, vypadaly by věci jinak. Dlouhá období klidu přejí jistým optickým klamům. Patří k nim mínění, že nedotknutelnost obydlí se zakládá na ústavě a že ji zajišťuje ústava. Ve skutečnosti se tato nedotknutelnost opírá o otce rodiny, který, provázen svými syny, se objeví ve dveřích se sekýrou v ruce. Ale tato pravda není vždy zjevná a nemá být také námitkou proti ústavám. Zde platí staré přísloví: „Za přísahou stojí muž, ne přísaha za mužem“. V tom tkví jeden z důvodů, proč se nová legislatura setkává s tak nepatrnou účastí lidu. To o obydlí se nechte špatně, jenomže žijeme v dobách, kdy jeden úředník otvírá závoru druhému.

Němcům se vytýkalo, podle všeho právem, že se nepostavili dost účinně proti úřednímu násilí. Neznali ještě pravidla hry a cítili ohrožení i odjinud, kde ani teď ani kdy jindy o základních právech nebylo řeči. Střední poloha vykazuje vždy dvojí ohrožení: má přednost i nevýhodu onoho „tak i onak“. Dosud nejsou ještě vidět ti, kdo v bezvýhodné

situaci, ba i neozbrojeni, mezitím padli při obraně svých žen a dětí. Ale ve známost vejde i jejich osamělý zánik. Je závažím na misce vah.

My musíme myslet na to, aby se neopakovala tragédie útlaku, který se nesetkává s odpovědí.

## 29

Při přepadení cizím vojskem představuje chůze lesem válečný prostředek. To platí především pro státy slabě ozbrojené či vůbec neozbrojené.

Jak pokud jde o círky, tak i v případech vyzbrojení se lesní chodec netáže, zda a do jaké míry pokročilo, zda je vůbec po ruce či nikoli. To jsou události na lodi. Chůzi lesem třeba realizovat v každé chvíli a na každém místě, i proti nesmírné přemoci. V takovém případě bude dokonce jediným prostředkem odporu.

Lesní chodec není voják. Nezná vojácké formy a jejich disciplínu. Jeho život je současně volnější i tvrdší než život vojáka. Lesní chodci se rekrutují z těch, kdo jsou i v bezvýhodných situacích odhodláni bojovat za svobodu. V ideálním případě bude jejich osobní svoboda souhlasit se svobodou jejich země. V tom záleží velká výhoda svobodných států, která s trváním války padá stále více na miskou vah.

Na chůzi lesem jsou odkázáni i ti, pro něž je jiná forma existence nemožná. Po vpádu následují opatření, která ohrožují velkou část obyvatel: zatýkání, prohlídky, soupisy, pohánění na nucenou práci a služba v cizí armádě. To vše vyvolává skrytý i otevřený odpor.

Zvláštní nebezpečí tkví v tom, že se přimísí kriminální živly. Lesní chodec se sice nepotýká podle válečného práva, ale také ne proti trestnímu. Právě tak málo je jeho disciplína vojenská a tato skutečnost předpokládá silné, bezprostřední vedení.

Pokud jde o místo, je les všude. Les je na samotách i v městech, kde lesní chodec žije skrytě anebo pod maskou povolání. Les je v pustině i v maquis. Les je ve vlasti jako na každé jiné půdě, kde lze klást odpor. Les je především v zázemí protivníka. Lesní chodec není zajatcem optického klamu, který vidí uchvatitele jako národního nepřítele. Zná jeho tábory nucených prací, zná úkryty utlačených i menšiny, které čekají na svou chvíli. Vede malou válku podél železnic a posunovacích kolejnic, ohrožuje mosty, telegrafy, sklady. Kvůli němu se musí oddíly pro jistotu rozptylovat, znásobovat hlídky. Lesní chodec obstarává výzvědy, sabotáže, šíření zpráv mezi obyvatelstvem. Mizí do neschůdná, do anonymity, aby se zjevil znovu, ukazuje-li nepřítel známky slabosti. Šíří stálý neklid, podněcuje noční paniky. Sám dovede ochromit celé vojsko, jak se ukázalo třeba v případě napoleonské armády ve Španělsku.

Lesní chodec nemá k dispozici velké bojové prostředky. Ví však, jak zničit smělou ztečí zbraně, které stojí milióny. Zná jejich technické slabiny, nechráněná a bolavá místa. Disponuje také volnější volbou místa než oddíly a nastupuje tam, kde lze malou silou provést velký průlom – v soutěskách, u tepen vedoucích obtížným terénem, na místech příliš vzdálených od základny. Každé tažení dospívá do nejzazších míst, kde jsou vzácní lidé i prostředky, neboť je třeba je přisunovat přes obrovské vzdálenosti. Na jednoho bojovníka pak připadá stovka jiných, sloužících za ním. A tento jeden naráží na lesního chodce. Znovu se tak dostáváme k našemu poměrnému číslu.

Pokud jde o světovou situaci, je lesní chůzi příznivá: tato situace tvoří balance, které volají po svobodném činu. Ve světové občanské válce musí každý uchvatitel počítat s tím, že se v zázemí dostane do nesnází. A s každou novou oblastí, která mu připadne, se zázemí zvětšuje. Musí současně zostřovat svá opatření – a to vede k lavině represálií. Jeho protivník klade velký důraz na toto podrázování a jeho podporu. To znamená, že lesní chodec může počítat ne-li s přímou podporou, tedy jistě alespoň s vyzbrojováním a jinými dodávkami od nějaké velmoci. Ale není straník.

Lesní chůze skýtá nový princip obrany. Lze k ní přikročit bez ohledu na to, zda je k dispozici armáda či nikoli. Ve všech zemích a zvláště v malých dospěje člověk k poznání, že její příprava je nepostradatelná. Velké zbraně mohou vyrábět a ovládat jen velmoci. Lesní chůzi může realizovat i sebenepatrnější menšina, případně samotný člověk. Zde je odpověď, kterou musí dát svoboda. Jí patří poslední slovo.

Chůze lesem je v užším vztahu ke svobodě, než jakékoli zbrojení; žije v ní původní vůle k odporu. Proto jsou schopni této chůze jen dobrovolníci. Budou se bránit v každém případě a bez ohledu na to, zda je stát vycvičí, vyzbrojí a povolá, či ne. Tím prokazují svou svobodu, a to existenciálně. Stát, v němž tento duch nežije, klesne do postavení drabanta, nohsleda.

Svoboda je dnes velkým tématem; je to síla, kterou je pokořován strach. Je to hlavní věc svobodného člověka a nejen ona, nýbrž též způsob, jak ji v odporu účinně zastávat a ukazovat. Nepůjdeme do detailů. Strach je zmenšen již tím, že člověk zná svou úlohu pro případ katastrofy. Katastrofu třeba nacvičovat tak, jako se před vyplutím lodě nacvičuje ztroskotání. Kde se k lesní chůzi připravuje *národ*, stává se hrozivou silou.

Slýcháme námitku, že Němec není pro tento druh odporu stvořen. Je toho více, co se mu odpírá. Pokud jde o vybavení zbraněmi a zpravodajskými prostředky, především vysílači, o koncipování her a cvičení, o přípravu operních bodů a systémů vypočítaných na tento nový typ



odporu – zkrátka pokud jde o onu stránku, která se týká praxe, naleznou se vždy síly, které se jí zabývají a ji formují. Důležitější je uskutečnit starou zásadu, že zbraň je výsadou svobodného člověka, a to nikoli zbraň chovaná ve zbrojnicích a kasárnách, nýbrž ta, kterou má doma, ve svém bytě. To pak ovlivní i základní práva.

Z toho, co hrozí dnes, je patrně nejchmurnější, že německé armády mohou nastoupit proti sobě. Každý pokrok ve zbrojení na obou stranách toto nebezpečí zvětšuje. Lesní chůze je jediný prostředek, jak se bez ohledu na uměle vytvořené hranice, a přes ně věnovat společným cílům. Zde lze hledat, směřovat a šířit klíčová slova, jež zabrání, abychom střídali proti sobě navzájem. Vzdělávání na jedné i druhé straně, a třeba i ideologické, tomu nemůže škodit, bude dokonce ku prospěchu, víme-li, kdo v osudové chvíli přejde ke komu – jako v Lipsku.

Moc, která klade důraz na lesní chůzi, prokazuje, že nezamýšlí útočnou válku. Přesto by dokázala svou obrannou sílu při malých nákladech přeměnit v sílu nadmíru silnou, ba odstrašující. To by umožnilo politiku s dlouhodobým výhledem. Tomu, kdo umí čekat a zná svá práva, padají plody samy do klína.

Zmíňme ještě možnost, že lesní chůze jako cesta, na níž se vzájemně poznávají nutnost a svoboda, zapůsobí zpětně i na armády, neboť se znovu ukáží ty prasíly odporu, z nichž vznikla jeho vojenská forma. Kde tváří v tvář nesrovnatelné hrozbě propuká nahé „být či nebýt“, tam se svoboda povznáší z dimenze právní do jiné, světlejší sféry, v níž se spojují otcové, synové a bratři. Před ní schéma armády neobstojí. Nebezpečnější než neozbrojenost je vyhlídka na to, že věci ovládne prázdňá rutina. To však není problém, který se týká lesní chůze; v ní určuje jedinec způsob, jímž střeží svobodu. Kde se on rozhoduje pro službu, proměňuje se disciplína ve svobodu, stává se jednou z jejích forem, jedním z jejích nástrojů. Svobodný člověk dává smysl zbraním.

### 30

Tak jako všechny stavovské formy budou i vojenské přetaveny do speciálních podob práce, tedy do technických funkcí. Vojákovi náleží z Héraklových prací ta první: má čas od času vyčistit Augiášův chlév politiky. Přitom bude stále těžší si uchovat čisté ruce a vést boj takovým způsobem, který by jej na jedné straně dostatečně odlišoval od praxe policie, a na druhé straně od práce kata nebo dokonce rasa. Novým zadavatelům úkolů na tom také záleží méně než na rozšiřování děsu za každou cenu.

K tomu přistupuje, že vynálezy rozšiřují válku do nedohledna a že nové zbraně ruší rozdíl mezi bojujícími a civilisty. Tím padá předpo-

klad, z něhož žije stavovské povědomí vojáka a rozkládají se samozřejmě rytířské způsoby.

Ještě Bismarck odmítl návrh postavit Napoleona III. před soud. Necítil se k tomu jako protivník kompetentní. Mezitím se stalo běžným odsoudit poraženého podle práva. Spory, které jsou s takovými výroky spojeny, jsou přebytkem a postrádají základ. Strany ve sporu nemohou vynášet rozsudek. Pokračují pouze v násilném aktu. Zbavují také možnosti soudu i viníka.

Žijeme v časech, v nichž lze válku a mír těžko odlišit. Hranice mezi povinnostmi a zločinem v důsledku odstínů rozplizly. To šálí i velmi bystré oči, protože do každého jednotlivého případu se mísí zmatek doby, vina obecná. Další ztížení spočívá v tom, že chybějí knížata a že všichni mocní se dostali nahoru stranickou cestou. To zeslabuje od počátku schopnost aktů, zaměřených k celku, jako je uzavírání míru, rozsudky, slavnosti, dary a zmnožení statků. Síly chtějí žít z celku; jsou však neschopny jej uchovat a rozmnožit z vnitřního přebytku: z bytí. Tak dochází k promrhání kapitálu vítěznými frakcemi na základě jednodenních náhledů a záměrů, jak se toho obával už starý Marwitz.

Jedině potěšující na tomto divadle je, že se to všechno svažuje jedním směrem a za určitým cílem. Úseky jako tento byly dříve nazývány interregnem, kdežto dnes se prezentují jako krajina plná dílen. Vyznačují se tím, že chybí poslední závazné normy; a dosáhlo se vskutku mnoho, nahlédne-li se, že je to nutné a v každém případě lepší, než kdyby byly opožděné prvky zaváděny jako platné nebo jako takové udržovány. Podobně jako naše oko odmítá používání gotických forem ve světě strojů, je tomu i v morální oblasti.

Rozvedli jsme to do podrobností ve své analýze světa práce (E. Jünger, *Der Arbeiter* (Dělník), Hamburk 1932 – pozn. překl.) Je třeba znát zákony krajiny, v níž žijeme. Na druhé straně zůstává hodnotící vědomí nepodplatné a z toho plyne bolest, nevyhnutelné vnímání ztráty. Pohled na staveníště neposkytuje klidné spočinutí, jaké zaručuje mistrovské dílo, a právě tak nedokonalé jsou i věci, které tam zahlédneme. Tou měrou, jakou jsme si toho vědomi, je přítomna i čestnost, a v ní se hlásí respekt k vyšším řádům. Tato čestnost tvoří nezbytné vakuum, jak je patrné třeba v malířství a jež má i své theologické korespondence. Vědomí ztráty nachází svůj výraz i v tom, že se každé posouzení situace, které je možno brát vážně, obrací buď ke kritice kultury nebo k utopii, odhlížíme-li od nauky o dějinných cyklech. Úbytek právních a morálních vazeb patří k velkým tématům literatury. Zvláště americký román je doma v oblastech, v nichž nevládne už ani nejmenší vázanost. Dostal se na holou skálu, která je jinde ještě pokryta rozpadajícími se vrstvami humusu.

Při chůzi lesem je třeba se vyrovnat s krizemi, v nichž neobstojí ani zákon ani mravy. V takových krizích bude možno učinit pozorování podobná jako při volbách, jež jsme líčili na začátku. Masy se budou řídit propagandou, která jim naočkuje ryze technický poměr k právu a morálce. Ne tak tomu ovšem bude u lesního chodce. Před ním stojí tvrdé rozhodnutí: ve všech případech si vyhradit přezkoušení toho, pro co je od něho žádán souhlas nebo spolupráce. Oběti budou značné. Přesto je s nimi spojen bezprostřední přírůstek suverenity. Věci ovšem už stojí tak, že tento přírůstek bude jako takový vnímán jen nemnohými. Panství však bude moci vyjít jen od těch, kdož si uchovali znalost základních měřítek a které nedonutí žádná přesila k rezignaci na lidské jednání. Jak to dokáží, to je otevřená otázka formy odporu, který vůbec nebude muset být vždy veden veřejně. Požadovat veřejnost patří sice k zamilovaným teoriím nezúčastněných, znamenalo by však v praxi totéž, co poslat tyranům seznam posledních lidí.

Když se stanou všechny instituce pochybnými nebo dokonce podezřelými a když dokonce v kostelích slyšíme veřejné modlitby ne za pronásledované, ale za pronásledovatele, přechází mravní odpovědnost na jednotlivce, nebo – lépe řečeno – na dosud nezlomeného jedince.

Lesní chodec je konkrétní jednatel, jedná v konkrétním případě. Nepotřebuje teorie nebo zákony – výplody stranických právníků, aby věděl, co je poprávu. Sestupuje k pramenům mravnosti ještě nerozvedeným do kanálů institucí. Zde jsou věci jednoduché, pokud v něm ještě žije opravdovost. Viděli jsme, že velký zážitek lesa spočívá v setkání s vlastním Já, s neporušitelným jádrem, podstatou, z něhož je živ časný a individuální jev. Toto setkání, které má takový vliv na ozdravení i na zažehnání strachu, je také morálně nejvyšší důležitosti. Vede až k té vrstvě, která je v základech všeho sociální a je původně všem společná. Vede k *člověku*, který je podkladem individuální a z nějž jednotlivé individua vyzařují. V této oblasti není jen společenství; zde je identita. V tom spočívá význam symbolu objetí. Já se poznávám v druhém – následuje prastarou moudrost „To jsi ty“. Tím druhým může být miletec nebo bratr, někdo trpící, bezbranný. Když mu poskytne Já pomoc, podporuje se tím zároveň samo v nepomíjejícím. Tak se potvrzuje základní řád světa.

To jsou zkušenosti. Bezpočet je dnes těch, kdož prošli centry nihilistického dění, hlubinami malströmu. Vědí, že se tam ukazuje mechanika jako stále hrozivější; člověk se ocitá v nitru obrovského stroje, který je vymyšlen na jeho zničení. Museli také zakusit, že všechen racionalismus vede k mechanismu a každý mechanismus k mučidlům jako svému logickému důsledku. To v 19. století jasně nebylo.

Musí se stát zázrak, má-li člověk uniknout těmto vírům. Tento zázrak se nespočetněkrát stal, a to tak, že se mezi neživými čísly objevil člověk a poskytl pomoc. To platí až po ta vězení, ba právě pro ně. V každé situaci a vůči každému se může jednatel stát bližním – tím se prozrazuje jeho bezprostřední knížecí rys. Původ šlechty je v tom, že poskytuje ochranu – ochranu před netvory a nelidmi. To je známkou vznešených, která zazáří třeba v strážném, který podstříčí vězni kousek chleba. Toto nemůže zaniknout a z toho také žije svět. Oběti jsou to, na čem stojí svět.

### 31

Jsou tedy situace bezprostředně vyzývající k morálnímu rozhodnutí, a to především tam, kde vír dosáhl svých nejhlubších závitů.

Nebylo tomu tak vždy a také to tak nezůstane. Všeobecně platí, že instituce a s nimi spojené předpisy tvoří schůdnou půdu; co obnáší právo a mrav, je prostě ve vzduchu. Pochopitelně se vyskytují prohřešky, ale jsou tu také soudy a policie.

To se mění, když je morálka nakažena odrůdou techniky, totiž propagandou, a instituce se proměňují ve zbraně v občanské válce. Pak náleží rozhodnutí jednotlivci a to ve formě „buď – anebo“, protože třetí možnost, neutralita, je vyloučena. Napříště je neúčast, ale také uvažování z pozice neúčasti zvláštním druhem nízkosti.

Také držitel moci doléhá – ve svých proměnlivých vtěleních – na jednotlivce se svým „buď – anebo“. To je časná opona před stále tímtež a stále znovu se opakujícím divadlem. To, co je na oponě, není důležité. „Buď – anebo“ týkající se jedince vypadá poněkud jinak. Bude doveden k bodu, na němž bude muset volit mezi bezprostředně se mu nabízející kvalitou člověka nebo zločince.

Od toho, jak se jedinec v této situaci zachová, závisí naše budoucnost. Bude to asi rozhodnuto právě tam, kde se zdá temnota nejhlubší. Pokud jde o zločin, tak ten představuje krom autonomního mravního aktu druhou možnost, jak uchovat suverenitu uprostřed úbytku, nihilistického podkopávání bytí. To pochopili francouzští existencialisté správně. Zločin nemá s nihilismem nic společného, představuje spíš útočiště před jeho pro sebevědomí ničivým vyprázdňením, je to východisko z jeho jednotvárnosti. Již Chamfort řekl: „L'homme, dans l'état actuel de la société, me paraît plus corrompu par sa raison que par ses passions“.

Pravděpodobně lze takto vysvětlit kult zločinu jako jedno ze znamení naší doby. Stupeň a rozšíření tohoto kultu bývají podceňovány. Nejlepší představu lze získat prostudováním současné literatury z tohoto hle-



diska, a to nejen jejich pokleslých druhů včetně filmu a ilustrovaných časopisů, ale také literatury světové. Lze říci, že se ze tří čtvrtin zabývá zločinci, jejich jednáním a prostředím, a že právě v tom je její přitažlivost. To ukazuje rozsah, jakým se stal zákon pochybným. Člověk má pocit, že podléhá cizí nadvládě a v tomto postoji je mu zločinec blízký. Když byl na Sicílii složen bandita Giuliano, lupič a mnohonásobný vrah, vyvolalo to povážlivě rozšířený pocit zármutku. Pokus žít a přežít formou divoké jízdy se nepovedl. Tím byl v šedivých masách zasažen kdokoli a posílen ve svém pocitu uzamčenosti. To pak vede k heroizování pachatele. To vytváří také morální nejasno ve všech hnutích odporu a nejen v nich.

Žijeme nyní v časech, v nichž se denně mohou objevit neslýchané druhy násilí, mučení a vyhazování – ať už se obrací proti určitým vrstvám, nebo zahrnují celé rozsáhlé oblasti. Odpor vůči tomu je legální, je to potvrzení základních lidských práv, která jsou sice v lepším případě garantována ústavami, jež ale musí uskutečnit jednotlivci. Existují pro to účinné formy a ohrožený musí být k jejich ovládnutí připraven, musí být v nich vyškolen; to je hlavním obsahem nové výchovy vůbec. Je už samo o sobě nesmírně významné, navyknout ohroženého na myšlenku, že je odpor vůbec možný – je-li to pochopeno, pak je možno s nepatrnou menšinou vyřídít mocný, ale neohrabaný kolos. Také to je obraz, který se vrací v dějinách vždy znovu a v němž dějiny nabývají svých mytických základů. Na nich se pak mohou tyčit stavby trvající dlouhý čas.

Je naprosto přirozené, že držitelé moci prezentují legální odpor nebo dokonce jen nepřijímání jejich nároků jako něco zločinného a v tomto smyslu pracují zvláštní odvětví aplikace násilí a odpovídající propaganda. K tomu patří i to, že ve svém hodnocení stavějí obyčejného zločince výš než toho, kdo se přičií jejich záměrům.

Tváří v tvář tomu je důležité, aby se lesní chodec nejen ve své mravnosti, ve svém způsobu boje a volbě společníků jasně odlišoval od zločince, ale aby byl také v jeho nitru tento rozdíl živý. To správné může najít jen v sobě, protože mu v jeho situaci právníci a státoprávníci nemohou dát vhodné nástroje. To básníci a filosofové vidí plán, který je třeba splnit, již jasněji.

Ukázali jsme si na jiném místě, proč ani individuum, ani masa nemohou obstát ve světě elementů, do něhož jsme vešli počínaje rokem 1914. To neznamená, že by měl člověk jako jedinec a svobodná bytost zaniknout. Musí však zalovit hluboko pod individuální povrchem a najde zde prostředky, které od náboženských válek zmizely pod hladinou. Bezpochyby vyjde z těchto titánských říší ozdoben šperkem nové svobody. Ta může být vydobyta jen obětí, protože svoboda je

drahá a vyžaduje ponechat možná právě individualitu a dokonce vlastní kůži za kořist času. Každý musí vědět, zda má pro něho svoboda větší váhu – zda své bytí *tak a tak* cení víc, než holé *že* je.

Vlastní problém je v tom, že velká většina si svobodu *nepřeje*, že má před ní dokonce strach. Svobodným musí člověk *být*, aby se jím mohl stát, neboť svoboda je existence – je to především vědomá shoda s existencí a jako osud pocíťovaná rozkoš existenci uskutečňovat. Pak je člověk svoboděn a svět plný útlaku a nástrojů útlaku musí napříště už jen sloužit tomu, aby nechal svobodu zazářit v plném lesku, tak jako obrovské masy horniny vytvářejí svým tlakem krystaly.

Nová svoboda je svobodou starou, svobodou absolutní – jen v novém odění časem; neboť vždy znovu a navzdory všem lstím ducha času vést k jejímu triumfu je smyslem dějinného světa.

## 32

Základní pocit naší epochy je, jak známo, nepřátelský vlastnictví a náchylný k záboru i tam, kde je poškozen nejen postižený, ale všichni. Pozorujeme, jak polnosti, které živily majitele a pachtýře po třicet generací, jsou rozděleny způsobem, který nechává všechny na mizině. Jsme svědky totálního vykácení lesů, kde se těžilo dřevo po staletí. Slepice, snášející zlatá vejce, se přes noc utratí a z jejich masa se uvaří obecní polévka, která nikoho nenasytí. Uděláme dobře, když se s touto scénou vyrovnáme, i když umožňuje očekávat zpětné vlny, protože přivede do společnosti nové a přitom inteligentní a vykořeněné vrstvy. V tomto směru se dají předpokládat pozoruhodné věci, zvláště v Anglii.

Útok je založen eticky, protože to staré „majetek je krádež“ se stalo okřídleným úslovím. Majitel je ten, vůči němuž má každý dobré svědomí, a již déle se ani on sám necítí dobře ve své vlastní kůži. K tomu připočítejme katastrofy, války, technikou vynucené odprodeje. To nejen odkazuje k životu z kapitálu, ale přímo k němu nutí. Ne nadarmo se stavějí budovy, z nichž jediná stojí tolik, co dříve knížectví.

Nepozorovaně nabyla podoba vydědence, proletáře nových rysů: svět je přeplněn novými nositeli utrpení. Jsou to vyhnanci, zneuznaní, zhanobení, zbavení své vlasti a půdy, milióny, které byly brutálně zahnaný co nejhluběji. Zde jsou katakomby dneška; a neotevřou se tím, že se vyděděným poskytne sem tam možnost odhlasovat, jakým způsobem má byrokracie spravovat jejich bídu.

Německo je dnes bohaté na vydědění a bezprávné; je to v tom směru nejbohatší země světa. Je to bohatství, které může být vynaloženo dobře nebo špatně. Každé hnutí, které se opírá o vydědění, má v sobě značný úderný potenciál; je třeba se bát, aby nevedl jen k přerozdělení bezprá-

ví. To by byla závitnice bez konce. Kletbě holého násilí unikne jen ten, kdo eticky vydobude ve stavbě světa nové poschodí.

Chystají se nejen nová obvinění, ale i nové výklady starého „majetek je krádež“. Tyto teorie jsou energičtější ze strany oloupených, než ze strany obohacených, kteří si jimi chtějí zabezpečit lup. Dávno nasycení, přesto do sebe cpou další a další prostor. Jsou tu ale také jiné nauky, které je možno vyvodit z doby, a lze říci, že události nezůstaly tak docela beze stopy. Platí to především pro Německo; zde byl nápor obrazů zvláště silný. Přinesl hluboké změny. Tyto změny budou patrný v teoriích teprve později; zprvu působí na charakter. To platí i pro hodnocení majetku; osvobozuje se od teorií. Ekonomické teorie ustoupily na druhé místo, zatímco zároveň začalo být patrné, co to majetek je.

Němci o tom museli přemýšlet. Po jejich porážce byl záměr zbavit je navždy práv, zotročit je, zničit je rozdělením na nich vskutku vyzkoušen. Tato zkouška byla těžší než zkouška války a lze říci, že v ní obstáli, obstáli mlčky, beze zbraní, bez přátel, bez fóra na tomto světě. V těch dnech, měsících a letech nabyli jedné z největších zkušeností. Byli vrženi zpět k svému majetku, ke sloji, jež unikla zničení. Zde leží tajemství a takové dny jsou závažnější než vyhraná rozhodující bitva. Bohatství země spočívá v mužích a ženách, kteří učinili krajní zkušenosti, jaké se v průběhu generací přihodí člověku jen jednou. Odtud skromnost, ale také jistota. Ekonomické teorie platí „na lodi“, zatímco spočívající a nezaměnitelné vlastnictví leží v lese jako úrodná půda, která přináší stále novou sklizeň.

V tomto smyslu je majetek něčím existenciálním, lpícím na svém nositeli a nerozlučně spojeným s jeho bytím. Tak jako „neviditelná harmonie je důležitější než viditelná“, je i tento neviditelný majetek tím skutečným. Vlastnictví a statky jsou pochybné, nejsou-li zakořeněny v této půdě. To se nám ukázalo. Zdá se, že ekonomická hnutí jsou zaměřena proti majetku, ve skutečnosti jej však upevňují. I to je otázka, která bude vždy znovu kladena a zodpovídána.

Kdo jednou zažil požár hlavního města a příchod východních vojsk, ten nikdy neztratí bdělou nedůvěru vůči všemu, co je možno vlastnit. To mu prospívá, protože patří k těm, kteří se bez příliš velké lítosti obrátí zády ke svému dvoru, domu, knihovně, bude-li to nutné. Dokonce si uvědomí, že je s tím zároveň spojen akt svobody. Jenom kdo se ohlédne, bude stížen osudem Lotovy ženy.

Tak jako tu vždy budou povahy, které majetek přeceňují, tak nikdy nechybí ti, kteří vidí všelék ve vyvlastnění. Není však žádným rozmnožením bohatství, když je jinak rozdělíme – spíš jen rozmnožením konzumu, jak to můžeme vidět na každém selském lese. Lví podíl připadne

bezpochyby byrokracii, především při takovém dělení, kdy zůstanou jen dluhy: ze společné ryby zbydou jen kostičky.

Důležité je přitom to, aby se vyvlastněný povzněl nad myšlenku individuální loupeže, která ho postihla. Jinak v něm zůstane trauma, vnitřní stopa ztráty, která se pak projeví v občanské válce. Statek je samozřejmě promrhán, a proto je třeba se obávat, že se vyděděný bude snažit odškodnit na jiných rovinách – a jako nejbližší se nabízí teror. Spíše je dobré si říci, že jsme nezbytně a vždy v situaci spolupoškozených, i když na základě různých a proměnlivých důvodů. Jde o situaci – viděno z opačného úhlu – srovnatelnou se situací závěru běhu, kdy závodník vydá všechny své síly, máje cíl na dohled. Zcela podobně se při shromažďování kapitálu nejedná s ohledem na pouhé výdaje, ale na investice vzhledem k novým a napříště nezbytným ráďům, především vzhledem ke světovládě. Skoro by se dalo říci: výdaje byly a jsou toho druhu, že míří buď k ruinám nebo k nejzazší možnosti.

To jsou náhledy, které u obyčejného člověka nemůžeme předpokládat. A přesto jsou v něm živé a to tak, že se musí vyrovnat s osudem, zaplatit daň času, který zasahuje vždy znovu a dokáže překvapit.

Kde chce vyvlastnění zasáhnout majetek jako *ideu*, bude otroctví nevyhnutelné. Posledním zřetelným majetkem zůstane tělo a jeho pracovní síla. Obavy, s nimiž dnes duch obzírá tyto možnosti, jsou však přehnané. Hrůzy dneška úplně stačí. Přesto jsou potřebné úděsné utopie, jako třeba Orwellova, i když autor nemá o skutečných a nezměnitelných mocenských poměrech na této zemi ponětí a před hrůzou kapituluje. Tyto romány jsou něco jako myšlenkové experimenty, které možná uspoří mnoho oklik a bloudění, k nimž by jinak došlo praktickou zkušeností.

Poněvadž pozorujeme dění nikoli z hlediska „lodi“, ale chůze lesem, podrobujeme je soudu suverénního jedince. Závisí na jeho rozhodnutí, co bude nahlížet jako majetek a jak jej bude chtít uchovat. V takové době, jako je naše, udělá nejlépe, ukáže-li co nejmenší zranitelné plochy. Bude tedy při přejímání majetku rozlišovat mezi tím, co není hodno oběti a tím, za co je třeba bojovat. To pak je nezczizitelný, pravý majetek. Takový nosil Biás stále s sebou, nebo, jinak řečeno, jsou to věci, patřící k vlastní povaze, o níž řekl Hérakleitos, že je každému daimoniem. K nim patří také vlast, kterou nosíme v srdci a která je doplňována odtud, z nerozlehlého, poté kdy v oblasti rozlehlého co do svých hranic utrpěla škody.

Uchovat si vlastní povahu je obtížné – o to obtížnější, čím více je člověk zatížen statky. Zde hrozí osud oněch Cortezových Španělů, které za oně „truchlivé noci“ zlato, od něhož se nemohli odtrhnout, stáhlo ke dnu. Proto je bohatství, patřící k vlastní povaze, nejen nesrovnatelně



cennější, ale je vůbec pramenem všeho viditelného bohatství. Kdo to poznal, pochopí, že doby zaměřující se na rovnost všech lidí, přinesou docela jiné plody, než se očekávalo. Odstraňují jen ploty, mříže, sekundární dělení a vytvářejí tak prostor. Lidé jsou bratři, ale nejsou si rovni. V masách jsou vždy i jednotlivci, kteří od přirozenosti, tzn. ve svém bytí jsou bohatí, vznešení, dobrotiví, šťastní nebo mocní. K nim proudí plnost tou měrou, jak vzrůstá poušť. Odtud nové autority a nová bohatství, nová rozdělení.

Nezaujatému přitom neujde, že v majetnictví se skrývá také spočívající, dobrotivá moc, a to nejen pro majetníka. Vlastní povaha člověka není jen tvořivá, je také ničivá, je skutečně jeho daimoniem. Když odpadnou četné malé hranice, které ji ohraničovaly, pustí se jako odpoutaný Gulliver do říše pidimužů. Takto konzumované vlastnictví se změní v bezprostřední, funkční moc. Spatříme pak nové Titány, ty přemocné. I toto divadlo má své hranice, svůj čas. Dynastie nezaloží.

To by mohlo vysvětlit, proč se po období, kdy bylo slovo „rovnost“ ve všech ústech, panství vždy znovu ještě více upevní. Člověka k tomu vede právě strach, jako naděje. Je nadán nevyhladitelným monarchickým instinktem, i tam, kde zná krále jen z panoptika. Je přímo udivující, jak pozorně a ochotně se dostaví vždy tam, kde je vysloven nový vůdcovský nárok, jedno odkud a od koho. Když je někde uchopena moc, vždy se k tomu upnou – dokonce i u odpůrců – velké naděje. Nelze také říci, že ovládaný je nevěrný. Má však jemný smysl pro to, zda si je mocný sám věrný a zda dostojí úloze, kterou si přiřkl. Přesto neztrácejí národy nikdy naději na nějakého nového Dietricha, nějakého nového Augusta – na knížete, jehož úkol se ohlašuje v hvězdných konstelacích. Tuší, že mýtus spočívá těsně pod dějinami jako zlatý poklad, těsně pod zdánlivým nosníkem času.

### 33

Může být bytí v člověku nadobro zničeno? Na této otázce se rozcházejí nejen konfese, ale i náboženství – lze ji zodpovědět pouze z víry. Chápejme toto bytí jako spásu, duši, věčný kosmický lidský domov – vždy bude jasné, že útok proti němu může pocházet jen z nejtemnějších propastí. I dnes, kdy panující pojmy zachycují jen povrch dění, se tuší, že jsou v pohybu síly, které míří k něčemu jinému, než je pouhé vyvlastnění nebo likvidace. Na takovém tušení je založeno obvinění z „duševní vraždy“.

Takové slovo mohlo být vytvořeno jen v oslabení ducha. Nepříjemně se dotkne každého, kdo má jen představu o nesmrtnosti a na ní založených rádech. Kde platí nesmrtnost, ba kde se v ní jenom věří, jsou

také k dispozici místa, na nichž člověk nemůže být dostižen a ovlivněn žádnou mocí a přemocí světa, natož pak zničen. Les je svatyní.

Panika, kterou kolem sebe dnes hojně pozorujeme, je právě výrazem nahodaného ducha, pasivního nihilismu, který ovšem vyvolává nihilismus aktivní. Toho, kdo věří, že když se jeho pomíjivá podoba vytratí, je všechno v koncích, lze ovšem nejsnáze vylekat. Moderní otrokáři to vědí a odtud význam materialistických učení pro ně. Slouží za povstání k otřesení řádu a po dobytí moci mají zvěčnit hrůzu. Už nemají existovat žádné bašty, v nichž by se člověk cítil nedobytný a proto nebojácný.

Oproti tomu je potřebné vědět, že každý člověk je nesmrtelný a že věčný život v něm zřídil své stánky, jež mu sice zůstávají neprobádanou, nicméně přesto obydlenou krajinou, kterou sice může popřít, kterou ale žádná časná moc není schopna zlomit. Přístup k tomu u mnohých, ba u většiny, se podobá studni, zasypávané po staletí odpadky. Když je odstraníme, objeví se na dně nejen pramen, ale i staré obrazy. Bohatství člověka je mnohem větší, než tuší. Je to bohatství, které nemůže nikdo ukrást a které se v průběhu časů vždy znovu viditelně vynořuje, především tehdy, když se bolest prokopala do hloubi.

Toto chce člověk vědět. Zde je centrum jeho časného neklidu. To je prapříčina jeho žízně, která v poušti roste – a touto pouští je čas. Čím víc se čas rozprostraňuje, čím je uvědomovanější a nutkavější, ale také prázdnější ve svých nejmenších částech, o to palčivější je žízeň po rádech jej převyšujících.

Právem tedy očekává tento žíznící od theologa, že utiší jeho trápení a to po vzoru prapůvodně theologického obrazu hole, která dá téci vodě ze skály. Jestliže se nyní duch obrací v těchto nejvyšších otázkách na filosofy a spokojuje se stále lacinějšími výklady světa, není to známka toho, že by se základy změnily, ale jen toho, že prostředníci nejsou povoláni, aby vystoupili za oponu. V takovém případě je lepší věda, protože k tomu odpadu, který ucpává přístupy a vstupy, patří i velká stará slova, která se stala napřed konvencí, pak pohoršením a nakonec už jen prostě nudí.

Slova se pohybují s lodí; místem *Slova* je les. Slovo spočívá pod slovy jako zlatý podklad pod starým obrazem. Jestliže nyní Slovo již neoživuje slova, šíří se pod jejich přívalem děsivé mlčení – zprvu v chrámech, jež se proměňují v nádherné pomníky, poté na nádvořích.

K velkým událostem patří obrat filosofie od poznání k řeči; přivádí ducha k bezprostřednímu dotyku s prafenomémem. To je důležitější než všechny fyzikální objevy. Myslitel tu vstupuje na půdu, na niž je konečně znovu možný nejen svazek s theologem, ale i s básníkem.

To, že přístup k pramenům může být odemčen zástupci či prostředníky, je jedna z velkých nadějí. Dojde-li k pravému dotyku s bytím na jednom *jediném* místě, má to vždy mohutné účinky. Dějiny, ba vůbec možnost datovat čas, spočívají na takových událostech. Představují obdaření tvůrčí prasilou, která se stala časně viditelnou.

To je zjevné také v řeči. Řeč patří k majetku, vlastní povaze, dědictví, domovině člověka, jež mu připadla, aniž by znal její plnost a bohatství. Řeč není pouhou zahradou, jejímiž květy a plody by se dědic kochal až do pozdního konce svých dnů; je to také jedna z velkých forem všech statků vůbec. Tak jako světlo činí svět a jeho skladbu *viditelnými*, činí je řeč v nehlubším nitru pochopitelnými a nelze ji myslit jinak, než jako klíč k jejich pokladům a tajemstvím. Zákon a panství ve viditelných, ale i v neviditelných říších počínají pojmenováním. Slovo je látkou ducha a slouží jako takové k těm nejdůležitějším překlenutím; je to zároveň nejvyšší mocenský prostředek. Všem záborům zemí v konkrétnu i v myšleném, všem stavbám a vojenským trasám, všem střetnutím i smlouvám předchází zjevení, plány i zaklínání slovem a v řeči, všemu předchází báseň. Bylo by možno říci, že jsou dva druhy dějin, jeden ve světě věcí, druhý v řeči; a ten druhý zahrnuje nejen vyšší vzhled, ale i účinnější sílu. I to pokleslé se musí vždy znovu touto silou oživovat, i když se řítí ke skutkům násilí. Ale bolesti pomíjejí a zjasňují se v básni.

Známe starý blud, že by se snad dalo usuzovat ze stavu jazyka, zda se objeví nějaký básník, nebo nikoli. Řeč může být v naprostém úpadku a přece z ní může vyjít básník jako lev, který přijde z pouště. Právě tak může něco krásně vykvést a z plodu nebýt nic.

Řeč nežije svými vlastními zákony, protože jinak by gramatici ovládali svět. V jádře už není řeč formou nebo klíčem. Je s bytím identická. Stává se tvořivou mocí. A v *tom* spočívá jejich nesmírná, nepromarnitelná moc. *Tam* jsou možná jen přiblížení. Řeč se pne kolem ticha jako oáza kolem pramene. A báseň potvrzuje, že se vstup do nadčasových zahrad podařil. Z toho pak žije čas.

I v epochách, kdy řeč poklesla na nástroj techniků a byrokratů a kde si musí dodávat života výpůjčkami z argotu, trvá ve své klidné síle zcela neoslabena. To šedivé a zaprášené tkví jen na jejím povrchu. Kdo kope hlouběji, dosáhne v každé poušti až k studniční vrstvě. A s vodami přijde i nová plodnost.

## Přehled

1. Otázky, jež na nás míří, se zjednodušují a zostřují. 2. Tíhnou k nějakému „buď – anebo“, jak naznačují volby. 3. Svoboda říci „ne“ je plánovitě omezována. 4. To má ukázat nadřazenost tázajícího se, 5. a proto se stala svoboda říci „ne“ rizikem, k němuž se rozhodne jeden ze sta. 6. Toto riziko je však takticky špatně lokalizováno. 7. To nemá být námitka proti jeho etickému významu.

8. Chůze lesem představuje novou odpověď svobody. 9. Svobodní jsou mocní i v nepatrné menšině. 10. Doba je chudá na velké muže, ale přináší typy. 11. V důsledku nebezpečí se formují malé elity. 12. Kromě typu dělníka a neznámého vojína vystupuje lesní chodec. 13. Strach 14. může být jedincem překonán, 15. pozná-li svoji moc. 16. Chůze lesem jako svobodné chování při katastrofě 17. je neodvislá od politicko-technického předpolí a jeho uskupení. 18. Nestaví se proti vývoji, 19. ale vnáší do něho svobodu rozhodnutím jedince. 20. V něm se setkává člověk sám se sebou ve své nerozdílné a nezničitelné substanci. 21. Toto setkání zažehnává strach ze smrti. 22. Zde mohou i církve poskytnout jen asistenci, 23. protože člověk je při rozhodování sám 24. a theolog mu sice může pomoci si situaci uvědomit, 25. nemůže jej však z ní vyvést.

26. Lesní chodec překračuje nultý poledník z vlastní síly. 27. Na poli léčebného umění, 28. práva 29. a způsobu boje mu přísluší suverénní rozhodování. 30. Nejedná ani v mravním ohledu podle doktrín 31. a vyhrazuje si uznání zákonů. Nepodílí se na kultu zločinu. 32. Rozhoduje o povaze a udržení svého majetku. 33. Je si vědom nenapadnutelné hloubky, 34. z níž i Slovo vždy znovu naplňuje svět. Tam leží úkol pro „zde a nyní“.



## O autorovi

Ernst Jünger se narodil 29. března 1895 v Heidelbergu. V roce 1913 utíká z domova s cílem vstoupit do francouzské cizinecké legie (epizoda je popsána v jeho knize *Africké hry*, 1936). 1914–1918 slouží v německé armádě na západní frontě. Čtrnáctkrát zraněn, vyznamenán řádem Pour le mérite. Zkušenost fronty bezprostředně zachycují jeho deníkové knihy *V ocelových bouřích*, 1920; *Lesík 125*, 1925; *Oheň a krev*, 1925; roste z ní však celá jeho další tvorba, ať beletristická nebo esejistická. 1923–1925 studuje zoologii a filosofii v Lipsku a v Neapoli. Od r. 1925 žije volně jako spisovatel svobodného povolání. 1927–1932 spolupracovníkem revolučních nacionalistických kruhů a spoluvydavatelem jejich časopisů. 1930 vychází studie *Totální mobilizace*, 1932 obsáhlá studie *Dělník*. Obě prozrazují fascinaci totalitarismem. Po převzetí moci Hitlerem odmítá Jünger členství v nově zřízené Pruské akademii umění. 1939 vychází Jüngerova nejznámější novela *Na mramorových útesech*. Je to výrazné svědectví jeho proměny po r. 1933. V mytický bezčasé krajině, která však byla okamžitě pochopena jako současné Německo, se ukazuje protiklad mezi teroristickými mravy žoldnéřského tábora a hledáním duchovní cesty, kterou v knize reprezentuje mág Nigromontanus (= Heidegger). 1939–1944 služba v armádě. Od r. 1943 začala být tajně šířena Jüngerova knížka *Mír*, považovaná za zahraničně-politický program německých důstojníků připravujících nezdařený atentát na Hitlera z 20. července 1944. 1951 vychází *Chůze lesem* (*Der Waldgang*, V. Klostermann, Frankfurt am Main). Roku 1956 vydává Jünger výbor z francouzského aforisty Rivarola s komentářem, kde otiskuje i velmi zajímavý Heideggerův dopis, týkající se jedné Rivarolovy myšlenky o čase. V r. 1959 zakládá s Mirceou Eliadem dvouměsíčník *Antaios*. Z knih, které vydal potom, jmenujme alespoň *Na zdi času*, *Astrologické úvahy neastrologa*, 1959, a *Přiblížení. Drogy a opojení*, 1970 (*Annäherungen. Drogen und Rausch*, E. Klett, Stuttgart). V obou se plně uplatňuje jeho schopnost typologického pohledu na fyziognomii dějin, resp. obrazové skutečnosti vůbec. Poslední kniha obsahuje mj. podrobné líčení vlastních zkušeností s jednotlivými látkami, roztržiděnými podle jejich geografického původu, včetně protokolů ze společných intoxikací s A. Hoffmannem, objevitelem LSD 25.

## ERNST JÜNGER

### Chůze lesem

Vydal ISE, edice OIKÚMENÉ. Z německého originálu *Der Waldgang* vydaného r. 1992 (1. vydání 1951) v nakladatelství Klett-Cotta ve Stuttgartu přeložili Miroslav Petříček jr. a Jiří Němec. Odpovědný redaktor Ivan Ozarčuk. Edici řídí Aleš Havlíček. Technická redakce Vladimír Prajzler a Jana Dvořáková. Obálku navrhl Zdeněk Ziegler. Sazba *Persona*. Tisk *Alfaprint* Praha. První vydání, Praha 1994. Tematická skupina 02/3.

## V EDICI OIKÚMENÉ DOSUD VYŠLO

### PLATÓN

Prótagoras  
Euthydémos, Menón  
Gorgias  
Symposion  
Faidros  
Kratylos  
Filébos  
Faidón

Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón

### JAN PATOČKA

Úvod do fenomenologické filosofie

### PETR REZEK

Jan Patočka a věc fenomenologie

### SLOVNÍK ŽIDOVSKO

-KŘESŤANSKÉHO DIALOGU

### BŘETISLAV HORYNA

Úvod do religionistiky

### K. R. POPPER

Otevřená společnost a její nepřátelé I, II  
Bída historicismu

### J. B. METZ

Úvahy o politické teologii

### J. PIEPER

Základní formy sociálních pravidel hry

### A. RICH

Etika hospodářství I, II

### HANS-GEORG GADAMER

Idea Dobra mezi Platónem a Aristotelem

### É. GILSON

Bůh a filosofie

### E. LÉVINAS

Etika a nekonečno

### R. BULTMANN

Dějiny eschatologie

### PŘIPRAVUJEME

### K. JASPERS

Filosofická víra